

СХІДНО-ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ІНСТИТУТ РОЗВИТКУ

«ЕКОЛОГІЯ МОВИ» В КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМИ РОЗМАЇТТЯ КУЛЬТУР І ЗМІ

в рамках проекту:

«Діалог з ЗМІ – ключ до діалогу різних культур:
підтримка розмаїття і відповідальності медіа»

АЙДА ПЛЮС ЛТД
ПОЛІГРАФІЯ І ДИЗАЙН

КИЇВ 2008

Цей звіт є результатом проекту «Діалог зі ЗМІ – ключ до діалогу різних культур – підтримка розмаїття і відповідальності в медіа», який здійснюється за фінансуванням Посольства Королівства Нідерландів в Україні. Висловлені у ньому думки належать авторові (авторам) і не обов'язково відображають погляди програми МАТРА-КАП Посольства Королівства Нідерландів в Україні. Крім того, згадки про торговельні марки чи комерційні товари і послуги не означають їх схвалення чи рекомендації до вжитку.

Правила транслітерації з англійської на українську мову і навпаки, використані в цій публікації, відповідають стандартам і вимогам, визначеним Міністерством закордонних справ України.

КЕРІВНИК ПРОЕКТУ

Мрідула Гош

КОНСУЛЬТАНТИ-ДОСЛІДНИКИ

Ірина Жданова, Богдана Костюк, Мрідула Гош, Елена Волочай, Людмила Мільнер, В'ячеслав Коломієць, Аліса Красільчук

ПЕРЕКЛАД

Юлія Павлюк, Аліса Красільчук

НАУКОВЕ РЕДАГУВАННЯ

Ірина Жданова (загальна редакція), Мрідула Гош

ДИЗАЙН ТА МАКЕТУВАННЯ

ТОВ «Айва Плюс ЛТД»

ЛІТЕРАТУРНИЙ РЕДАКТОР

Ольга фон Шталленберг

ПОДЯКА

Східно-Європейський Інститут Розвитку висловлює щире подяку програмі МАТРА-КАП Посольства Королівства Нідерландів в Україні за фінансову підтримку цього проекту. CEIP також безмежно вдячний наступним організаціям, партнерам і людям, які були залучені і надали корисні поради під час виконання проекту: Людмила Гуменюк, «Центр медіа-реформ», Максим Буткевич, проект «Без кордонів», Яна Тяпкіна, експерт Міжнародної організації з міграції в Україні, Максим Єлігулашвілі, Молодіжний центр регіонального розвитку, м. Херсон.

ISBN 978-966-96811-53-4

УДК 659.3:32.019.51

Всі права застережені.

© Східно-Європейський Інститут Розвитку, 2008

© ТОВ «Айва Плюс ЛТД», 2008

Відтворення, зберігання у пошукових системах або поширення будь-якої частини цієї публікації у будь-якій формі та будь-яким способом – електронним, механічним, копіювальним, за допомогою записування та інших способів – можливо тільки за попереднім письмовим дозволом Східно-Європейського Інституту Розвитку. Географічні назви, використані в цій публікації не є висловлюванням думок або позиції з боку Східно-Європейського Інституту Розвитку, або Посольства Королівства Нідерландів в Україні стосовно правового статусу будь-якої країни, території або місцевості, або влади цих територій, або делімітації кордонів цих територій.

Детальніше про CEIP у сайті www.eedi.org.ua

Просимо відправляти Ваші відгуки, зауваження та пропозиції за адресою: info@eedi.org.ua

ЗМІСТ

I. ЕКОЛОГІЯ МОВИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

1.1. Концепція «екології мови»: теоретико-методологічне обґрунтування	5
1.2. Екологічна картина сучасної української мови	6
1.3. Нові засоби в інформаційній добі	7
1.4. Тоталітарна модель і демократична модель комунікації	10
1.5. «Мова ворожнечі» та захист людської гідності	11
1.6. Міжнародні постанови щодо «мови ворожнечі»	12
Висновки	16

II. ЯК ВОДНОЧАС ЗАБЕЗПЕЧИТИ СВОБОДУ СЛОВА І ЗАПОБІГАТИ «МОВІ ВОРОЖНЕЧІ» В УКРАЇНІ

2.1. Свобода слова в Україні : історичний екскурс	17
2.2. Свобода слова: журналістський погляд	21
2.3. Використання «мови ворожнечі» в українських ЗМІ	22
2.4. Проблеми впровадження європейських стандартів в українській журналістиці	24
Висновки та рекомендації	26

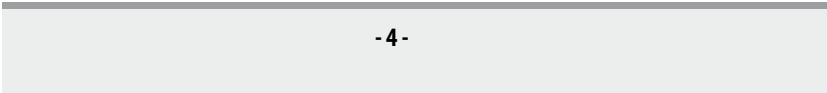
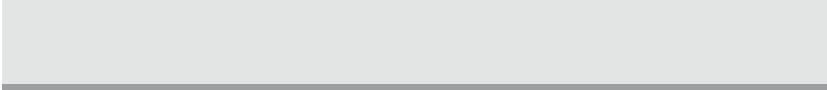
III. НОВЕ МЕДІА І ЙОГО ВПЛИВ НА МОЛОДЬ

3.1. Вплив нових медіа на спосіб життя молоді	27
3.2. Захоплення молоді новими медіа: розподіл за віком, статтю, освітою	28
3.3. Використання «мови ворожнечі» в нових засобах комунікації	30
3.4. Формування екології спілкування серед підростаючого покоління: поради батькам та вихователям	38

Список використаних джерел	43
----------------------------	----

Додатки	45
---------	----

Таблиця	52
---------	----

I. ЕКОЛОГІЯ МОВИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

«When the general atmosphere is bad, language must suffer»

- George Orwell, *Politics and the English Language*

«Коли загальна атмосфера погана, неодмінно страждає і мова»

- Джордж Орвелл, *Політика і англійська мова*

1.1. КОНЦЕПЦІЯ «ЕКОЛОГІЇ МОВИ»: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ

Метафоричне значення концепції «екології мови». Термін «екологія» (грецьк. oikos - дім, оселя + logos - слово) був запропонований Е.Гакелем у 1866р. для позначення науки про взаємозв'язок між організмом та навколишнім середовищем. Наприкінці ХХ століття в процесі трансдисциплінарного впливу загальної концепції екології на інші галузі, виникли нові дисципліни - філософська екологія, антропологічна екологія, екологія історії, екопсихологія, екологія теорії пізнання, медіа екологія, еколінгвістика тощо.

Основна тематика еколінгвістики (Ecolinguistics Reader). Одна з найавторитетніших міжнародних асоціацій у галузі прикладної лінгвістики - AILA (Association Internationale de Linguistique Appliquée) - включає до списку 25 фахових комісій і спеціалізовану комісію «Мова та екологія» (www.AILA.org). Метою цієї комісії є координація та публікація досліджень, що стосуються взаємозв'язку між мовою, екологією та навколишнім середовищем, а також «екологічних» відносин між мовами.

Еволюційна природа мови. Екологічний контекст мови формують лінгвістичні та зовнішні соціо-економічні фактори. У монографії «Екологія еволюції мови», Муффене проводить аналогію між лінгвістичною та біологічною еволюцією, трактує мови як живі організми, як біологічні види (species), що виникають, розвиваються, зазнають змін та зникають. Підтримкою такого підходу можуть слугувати назви монографій останніх років, що, певною мірою, викликані лінгвістичними наслідками процесів глобалізації та міграції у суспільстві: «Контакт мов та конфлікт мов» / «Language Contact and Language Conflict», 1994), «Динаміка мовних контактів» / «Dynamics of Language Contact» (Clyne 2001), «Загибель мови та збереження мови» / «Language Death and Language Maintenance», 2003).

У нарисі «Екологія, етика та комунікація» (Dorr & Bang 2000) еколінгвістика розглядається як діалектична лінгвістика (Dialectical Linguistics), що є наслідком суспільно-політичних змін, і вважається, що перед тим, як говорити про правильність або ефективність вживання мовних форм, слід поставити питання про «здоров'я мови та лінгвістики», тобто про їх стабільний стан розвитку (sustainable development). Необхідно виробити комплексний підхід до розуміння життя мов, зокрема еволюції мовних контактів, інтеграції традицій у дослідження мовної політики та екології мови.

Соціолінгвістична стратегія дискурсу. Екологія мови має яскраво відображений соціолінгвістичний характер, оскільки вона розглядає взаємовідношення між словом і світом (word and world), тобто взаємозалежність між мовою та членами суспільних груп, а також застосування лінгвістичного коду в різних соціальних ситуаціях та обставинах. У сучасній соціолінгвістичній теорії її трактування можна знайти у роботі Дж. Лемке «Текстова політика. Дискурс та соціальна динаміка»: «Коли ми думаємо про вплив у соціальному світі, то уявляємо владу, що дає можливість робити таке: купувати та продавати, наказувати, винагороджувати та карати, брати та давати, чинити зло чи добро, фізично та емоційно. В усіх цих проявах мова часто відіграє вирішальну роль»

Отже, мова як найвищий прояв культури, тобто сукупності результатів та процесів соціальної діяльності людини, є динамічним явищем, що віддзеркалює політичний та економічний стан розвитку суспільства.

1.2. ЕКОЛОГІЧНА КАРТИНА СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Складні умови розвитку українського суспільства, яке прагне інтегруватися до нового, відкритого світу, не могли не вплинути певним чином на соціокультурну цілісність української нації та притаманне їй світосприйняття, основою яких є мова і культура. Сучасний стан української мови, її соціально-політичний статус не може не викликати серйозного занепокоєння. Оскільки мова є не сталим, а динамічним соціальним явищем, то, контактуючи у ході суспільно-історичного розвитку з іншими мовами (особливо враховуючи географічне положення України та її кордони з багатьма європейськими країнами), вона не може не зазнавати певних змін, трансформації та модифікації.

Об'єктивними зовнішніми чинниками, що впливають на стан української мови, є історично зумовлений зв'язок з російською мовою та нашарування русизмів; процеси глобалізації і тотальної «вестернізації» українського суспільства, що призвели до неврегульованого неадекватного вживання англійських слів, часто-густо спотворених; зниження серед молоді інтересу до друкованого слова (на противагу електронним засобам інформації).

Поряд із цим подекуди приховану небезпеку становить недбале ставлення до української мови та неохайне її використання представниками ряду професій, для котрих мова є частиною фаху (преса, радіо, телебачення, видавнича справа, відділи зв'язку з громадськістю, посадові особи тощо). Йдеться про культуру мови як високий рівень комунікативної якості і дотримання певної норми.

Разом із тим, норма культури мовлення не є непохитною доктриною правил, а реальним використанням мови. Норма визначається як сукупність найбільш стійких, традиційних реалізацій елементів мовної структури, відібраних і закріплених мовною практикою.

У найбільш загальному плані усі соціальні ситуації представлені офіційно (formal) та неофіційно (informal): якщо гуцул каже: «А що буду робив?» або «Най ся зостане», - то це приклад правильного вживання гуцульського діалекту української мови неофіційно. Проте, якщо державний чиновник високого рангу, замість того, щоб сказати «вважаю» або «гадаю», говорить: «Я рахую...», або замість «захід» говорить «міроприємства», то це приклад неправильного вживання української мови, одночасно безвідповідального ставлення до справи, про що дуже дотепно писав Марк Твен: «Автор повинен знайти потрібне слово, а не його троюрідного брата». Письменник переконливо доводить, що різниця між правильним словом і майже правильним словом така сама, як між блискавкою (lightning) та жуком-світляком (lightning-bug).

Багато помилок, недоречностей та спотворень свідчить про стійку тенденцію до недбалого, зверхнього ставлення до української мови (а отже і до своїх посадових обов'язків) у засобах масової інформації, що є найпотужнішим джерелом поширення мови. Наприклад, у рубриці KOROTKO газети «Поступ»№117 від 11 липня 2003р. вживалися Данські солдати, які дислокуються в Іраку, а також і Датський контингент, і данська преса, що здивувало читачів: чи «данські солдати» є «датським контингентом» в Іраку, чи це окреме військове угруповання? [2] У інформаційному випуску новин на каналі 1+1 диктори у репортажі про блискучу гру Андрія Шевченка говорять про нього як про недоТОркану особу і одразу, сумніваючись перепитують одне одного, може, недоторКАнну. Після короткої дискусії у прямому ефірі вирішують, що нема різниці, як вимовити це слово. Це теж приклад нефахової роботи. Є різниця у семантиці слів «недоторканий»та «недоторканий». [3]

В сучасній лексиці є стійка тенденція вживання негативної лексики по відношенню до етнічних меншин, іммігрантів та людей, які відрізняються за своєю зовнішністю. Використовуються такі слова як «негри», «африканські людожери», «цигани», «чорномази», які зазвичай вважаються неввічливими і негативними. Інколи вживаються слова, які підкреслюють національність або колір шкіри, або релігії, або належність до певної групи осіб і мають на меті виділити таку людину і тим посилити дискримінацію. Численні неадекватні слова також вживаються в Інтернет-просторі, в блогах, в журналах окремих груп або субкультур.

1.3. НОВІ ЗАСОБИ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ ДОБІ

Нові канали передачі інформації (факси, електронна пошта, світова мережа Інтернет) надійно зайняли своє місце в організації комунікації, і є одним із важливих факторів трансформаційних процесів в Україні .

У перекладі з англійської термін «медіа» означає посередник, або носій, через який передається інформація. В українській лексиці термін «нові медіа» є новим, про що свідчить відсутність визначення як в традиційних словниках, так і в українськомовному і російськомовному виданні Вікіпедії.

Термін «new media» став популярним в середині 1990х як частина маркетингового поля (мережі) для розмноження інтерактивних навчальних та розважальних CD-ROMів. З поширенням Інтернету масові комунікації перейшли від традиційної моделі «один для багатьох» (one-to-many) до використання моделі веб-комунікацій «багато для багатьох» (many-to-many). [4]

Сьогодні термін вживається у двох значеннях:

- всі цифрові медіа (Інтернет видання, презентації на CD та інших цифрових носіях, комп'ютерні ігри, мобільні телефони)
- соціальні мережі - медіа, інформація в яких створюється загальною аудиторією (сайти, форуми, блоги, чати, он-лайн відеообмін тощо).

У цьому дослідженні під явищем «нові медіа» (НМ) розуміються всі цифрові медіа та соціальні мережі, які створені за їх допомогою.

Незважаючи на зазначену особливість сучасного спілкування через аудіо/відео/електронну мережу (комунікант сам вибирає час спілкування та партнера з комунікацій), більшість населення зазнає величезного впливу на створення своєї картини світу через засоби масової комунікації - радіо, пресу, телебачення, Інтернет, наприклад, чат.

Засоби масової комунікації не розраховані на «єдність» аудиторії і комуніканта. Ті параметри, які пов'язані з культурою індивіда і суспільства, не збігаються, або мають свої етнічні особливості - такі як способи розв'язання конфліктів, проблем, ефективність подачі та сприйняття інформації тощо. Але у свою чергу і через нові канали комунікації зазнає трансформації свідомість індивіда.

Кожний індивід несе в собі свою неповторну, індивідуальну культуру і картину світу, що створює багатоярусну систему сприйняття інформації. Так, домогосподарка, політолог й історик-арабіст сприймають одне й те ж повідомлення про, скажімо, вступ американських військ у Багдад зовсім по-різному. Домогосподарку, скоріше за все, будуть хвилювати емоційні картини страждань мирного населення, бомбардування міст, руйнації помешкань. Політолог помістить цю інформацію у історичну низку «попередні агресії», світове домінування, війна у Кувейті, тоталітарний режим Хусейна тощо. Історика-арабіста, перш за все, хвилюватиме доля історичних пам'яток культури, найдавніших рукописів, місць археологічних розкопок тощо.

Проте засоби масової інформації відрізняються від інших форм комунікації саме тим, що в них працюють професіонали, здатні подати ту чи іншу інформацію у потрібному ракурсі, що робить їх потужним інструментом, двигуном соціальних, структурних та культурних змін, рольовою моделлю для тих, хто її наслідує.

Соціальні мережі (форуми, блоги, чати тощо) як нові медіа дають можливість у більш «спеціалізованому» колі людей обговорювати актуальні теми та самореалізовуватися у багатовимірному просторі (текст, відео, фото, аудіо).

Крім того, соціальні мережі створюють нову віртуальну особистість, яка «не є суб'єктом географічних кордонів, юридичних законів, а також законів фізики та інших обмежень, які властиві білковій формі».[5] Тут можливим стає обмін не лише за допомогою тексту, але й використання відео та аудіо. Ця багатовимірність та інтерактивність самовисловлення в соціальних мережах як нових медіа доповнюється ще й «широкою охоплення аудиторії», що роблять можливим блоги, на відміну від чатів, форумів, email.

Сучасний світ зазнає стрімких змін, породжених глобалізаційними процесами, формуванням світового інформаційного суспільства. Соціум набуває таких сутнісних характеристик як розмаїття, мобільність, інтеграція і взаємозалежність, урбанізація тощо.

Інтернет породжує нові макротенденції, складовою частиною яких є цифрове самовисловлення, феномен соціальних мереж. Із швидким розвитком комунікацій відбуваються великомасштабні міграції і переміщення населення, трансформації соціальних структур та ціннісних орієнтирів. Мас-медіа змінили культурний ландшафт світу. Він почав набувати рис того, що Г.Ваклюєн назвав «глобальним селищем», інші дослідники говорять про те, що завдячуючи сучасним телекомунікаційним технологіям (існування аутсортингу, кол-центрів тощо), планета-куля трансформується в плоский світ. [6]

Вчені як на Заході, так і в Україні спостерігають схожі ознаки наслідків глобалізації в сфері мас-медіа:

- комерціалізація радіо, телебачення і преси;
- перетворення телебачення в глобальну мережу розваг (ток-шоу, мильні опери, розважальні ігри, конкурси);
- американізація кіноекрану і телебачення в Європі у 80-х та 90-х роках;
- постійне зростання тенденції до локалізації (як протистояння глобалізації) у 90-х - 2000-х рр. у Європі (до речі, в Україні воно має значно менший прояв, ніж на Заході);
- протистояння глобалізації (особливо у Франції та Німеччині).

Однак, незважаючи на наявність схожих рис, мають місце значні розбіжності у стані та якості програм радіо і телебачення. Україна з її економічними та політичними проблемами не в змозі повністю повернутися на шлях локалізації, як це вже зробили високорозвинуті європейські держави. У той же час шляхи локалізації на пострадянських теренах, протистояння негативним явищам глобалізації знаходять місце і в художніх засобах. Хоча твердження про те, що, насправді глобалізації органічно притаманна локалізація і як засіб її опору, і як місцеве сприйняття того, що прийняло глобальні форми (туризм, спорт, мода та ін.).

1.4. ТОТАЛІТАРНА МОДЕЛЬ І ДЕМОКРАТИЧНА МОДЕЛЬ КОМУНІКАЦІЇ

Аналіз стану комунікацій показує, що політико-економічні і культурні трансформації в незалежній Україні спричинили появу нових форм, які стали результатом значного впливу західних зразків, але все ще несуть на собі відбиток тоталітарних радянських часів, що можна без застережень назвати «культурою мовчазної більшості». Нижченаведена таблиця показує різницю між двома моделями комунікації.

Тоталітарна модель	Демократична модель
1. Картина світу нав'язується ззовні, зворотній зв'язок відсутній (реакція не очікується), або запрограмована («замовлені виступи»).	1. Картина світу реципієнта є динамічною завдяки зворотньому зв'язку з відсилачем інформації, не є заздалегідь встановленою.
2. Вміння слухати обмежено в основному двома типами: ввічливе або цинічне. Спроможність чути, але не слухати.	2. У вмінні слухати переважає слухання: активне, цілеспрямоване саме завдяки очікуваному зворотньому зв'язку та орієнтації на індивіда, а не на масу людей у цілому
3. Строго наказовий стиль індивідуальної комунікації, продиктований великою «дистанцією влади».	3. Взаємоприйнятний у західному менеджменті стиль невеликої дистанції влади з притаманним йому принципом досягнення мети через позитивну мотивацію підлеглого.
4. Відсутність активного зворотнього зв'язку сприяє появі монологічної форми спілкування .	4. Активний зворотній зв'язок сприяє діалогічному спілкуванню, причому це може бути неverbальний зв'язок (уважне, шанобливе слухання з готовністю вступити до діалогу у будь-який час, реагування сміхом, вигуками).
5. Розповсюджена модель переваги приватного зв'язку над організаційним (бесіди зі знайомими, приятелями, коли клієнт змушений чекати, довгі приватні телефонні розмови на робочому місці тощо).	5. Пріоритет організаційного зв'язку над приватним (на робочому місці жоден з працюючих не дозволить собі вести приватні бесіди у присутності клієнтів, що чекають на увагу персоналу).

«Діалогічність»(діалог) та «монологічність»(відсутність діалогу) комунікативних культур необхідно розглядати на тлі комунікативного аспекту свободи.

1.5. «МОВА ВОРОЖНЕЧІ» ТА ЗАХИСТ ЛЮДСЬКОЇ ГІДНОСТІ

Мова ворожнечі (англ. «hate speech») в широкому розумінні - це будь-яке самовисловлення з елементами заперечення принципу рівності всіх людей у правах. У такому випадку самовисловлення відбувається за рахунок порівняння та «ієрархічного зіставляє різноманітних груп людей» з оцінкою «особистих якостей конкретних осіб на підставі їх належності до тієї або іншої групи».

ВИДИ МОВИ ВОРОЖНЕЧІ [7]

Жорстка форма	Середня форма	М'яка форма
Заклики до насильства Заклики до дискримінації Завульовані заклики	Виправдання історичних випадків насильства та дискримінації Публікація висловлювань, які ставлять під сумнів історичну правду про випадки насильства та дискримінації Звинувачування етнічної групи у спробах захоплення влади чи територіальній експансії Звинувачування певних етнічних груп у негативному впливі на суспільство Непропорційна перевага тієї чи іншої групи Заперечення громадянства	Створення негативного іміджу Твердження про неповноцінність тієї чи іншої етнічної групи або релігії Моральна Цитування ксенофобії та расистських висловлювань без коментаря Зовнішність як злочин Використання назв і самоназв Криміналізація окремих етнічних груп

Таким чином, «мова ворожнечі» - термін, який відноситься до цілого ряду негативних висловів, починаючи від підбурювання і закінчуючи ненавистю, зловживанням, дискредитацією, образливими словами та епітетами, і, можливо також, надзвичайними прикладами упередження. [9] Фактично всі расистські і ворожі людині вислови можуть бути віднесені до цього терміну.

Серед причин юридичної заборони на висловлення ненависті можна виділити такі: психічна шкода, шкода окремим групам, індивідуумам, поширення пагубних ідей, шкідливих для освітнього середовища. [10] Цей список неповний. Багато авторів воліють зосереджувати увагу на ворожій індивідуумові природі образ і «психічній шкоді», викликаних висловленнями ненависті. [11]

В наступних розділах йтиметься про конкретні еволюційні процеси в ЗМІ і в новому інформаційному середовищі в Україні. Зупинимось на міжнародній практиці, загальних тенденціях і висновках.

1.6. МІЖНАРОДНІ ДОКУМЕНТИ І ПОЛОЖЕННЯ ЩОДО «МОВИ ВОРОЖНЕЧІ»

Термін «мова ворожнечі» не визначений в жодних міжнародних угодах, хоча безліч положень виступають в якості критеріїв для оцінювання вжитих висловлювань. Однак, пояснення «мови ворожнечі» містяться у додатку до Рекомендацій Європейської Ради № R (97) 20 Комітету Міністрів державам - членам з «мови ворожнечі», прийняте 30 жовтня 1997. Відповідно до цієї Рекомендації, термін охоплює «всі форми виразів, які поширюють, підбурюють, просувають або виправдують расову ненависть, ксенофобію, антисемітизм й інші форми ненависті, засновані на нетерпимості, зокрема: нетерпимість, висловлена агресивним націоналізмом і етноцентризмом, дискримінацією і ворожістю до меншин, мігрантів і осіб іммігрантського походження». [12]

Ці положення характеризуються наявністю певних важелів і противаг, які є невід'ємною частиною права на свободу думки, слова та інформації (наприклад, стаття 19).

Міжнародної угоди із соціальних і політичних прав (ICCPR): на європейському рівні - стаття 10 (2) Європейського суду з прав людини, Європейської Хартії з прав людини (ECHR). Серед них є також стаття 20, ICCPR (яку потрібно читати разом зі статтею 19) і стаття 4 Міжнародної угоди про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (ICERD) (яка зобов'язує держав-членів: «виносити покарання образам, а також поширенню ідей, заснованих на расовій перевазі або ненависті, підбурюванню до расової дискримінації, насильницьких дій або підбурюванню до дій проти будь-якої раси або групи осіб іншого етнічного походження або з іншими зовнішніми ознаками... (ґрунтуючись на «належному відстоюванні» принципів, наприклад, права на свободу слова). На європейському рівні стаття 17, ECHR (заборона зловживання правами) забезпечує виконання угоди і була розроблена з метою запобігти діям, які суперечать положенням угоди. Розгляд «журналістської» ліцензії може посягти ворожнечу, що було доведено відомим випадком Джерсід. [13]

На національному рівні, зважаючи на досвід держав у минулому, недавньому минулому або теперішньому, поширення «мови ворожнечі» є злочином. Це залишило б невелику можливість для ЗМІ (які незмінно підкоряються умовам кримінального права) вплинути на юридичні підходи до санкціонування виразів ненависті. Образи, відповідно до кримінального права, становлять мінімальний рівень застосування висловів ненависті. Але методи, застосовані до спільного контролю над використанням висловів ненависті, можуть підняти цей рівень в рамках кримінального закону, щоб запобігти використанню «мови ворожнечі» в аудіовізуальних або журналістських секторах.

Однак, така роль може бути спірною в деяких деталях її реалізації. Перш за все, повинна бути обережність у деяких колах прав людини щодо схвалення будь-яких подальших обмежень права на свободу слова. Спільні заяви щодо

расизму в ЗМІ зроблені Спеціальним доповідачем ООН зі свободи думки і вираження, представником ОБСЄ зі свободи ЗМІ і Спеціальним доповідачем зі свободи вираження OAS 27 лютого 2001 р. [14] Очевидним підтекстом тут є те, що прихильність існуючим стандартам усунула б потребу в прийнятті додаткового регулювання. Створення більш сприятливого середовища для суспільної бесіди, хоча б теоретично, могло б запобігти зменшенню найбільш значущих гострих зовнішніх перешкод до використання права на свободу слова. Це могло б перешкодити захисту провокаційної журналістики Європейським судом з прав людини, принаймні тих, що стосуються расистських висловлювань.

Це дає змогу різним агенціям вільно використовувати висловлювання ненависті. Кодекси етики і поведінки зазвичай не упускають цю проблему. Оскільки такі кодекси складаються безпосередньо професіоналами ЗМІ, в них закладений практичний досвід цієї професії. Традиційний державний контроль рідко застосовує такі принципи, ґрунтуючись на більш загальному підході, ніж кодекси етики. Таким чином, державний контроль - менш чуттєвий до погіршення чи покращення роботи засобів масової інформації. Отже, можна довго дискутувати з приводу того, чи різниця між двома системами принципів надає можливість спільної, консультативної розробки політики, яка веде до спільного контролю над ЗМІ з приводу використання «мови ворожнечі». Тому не потрібно виключати вказаний тип регулювання. Можливість для взаємодії між двома системами принципів існує, але вона повинна бути ретельно розроблена для використання на практиці.

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ

Універсальна Декларація прав людини, 1948р., містить спеціальну статтю, присвячену праву на свободу вираження, стаття 19: «Кожен має право на свободу думки і вираження; зокрема, свободу мати думку без втручання, а також шукати, одержувати і передавати інформацію та ідеї через будь-які засоби масової інформації і незалежно від кордонів». Це право також закладене і детально викладене в статті 19 Міжнародної угоди із соціальних і політичних прав (ICCPR).

У ній говориться:

1. Кожен має право на думку без втручання.
2. Кожен повинен мати право на свободу вираження; це право повинно включати свободу пошуку, одержання і передачу будь-яких інформації та ідей, незалежно від кордонів, усно, у писемній формі або в пресі, у формі мистецтва або шляхом будь-яких інших засобів інформації.
3. Здійснення прав, передбачених у параграфі 2 цієї статті, несе за собою спеціальні обов'язки і відповідальність. Тому це може бути підпорядковано деяким обмеженням, але тільки необхідним і законним: а) з метою поваги

прав або репутації інших; б) з метою захисту національної безпеки або громадського порядку, охорони здоров'я або моралі.

Таким чином, єдиними обмеженнями на право, забезпечене цією статтею, є ті, які є необхідними і проведеними відповідно до закону: а) з метою поваги прав або репутації інших; б) з метою національної безпеки або громадського порядку, охорони здоров'я або моралі. «Однак, статтю 19 потрібно читати разом зі статтею 20, що обмежує можливості цього права. Вона передбачає законну заборону на «будь-яку пропаганду війни», а також «будь-який захист національної, расової або релігійної ненависті, що має форму підбурювання до дискримінації, ворожості або насильства».

Примусові умови статті 4 Міжнародної угоди про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (ICERD) мають також повчальну цінність, якщо досліджувати взаємодію між волевиявленням і усуненням расизму. [15] Ці умови зобов'язують держави-сторони до виконання угоди, і, до всього іншого, «оголосити карними образи, а також поширення ідей, заснованих на расовій перевазі або ненависті, підбурювання до расової дискримінації, дії насильства або підбурювання до таких дій проти будь-якої раси або групи людей іншого етнічного походження або з іншими зовнішніми ознаками...» [16].

Однак, виконання цього зобов'язання державами-сторонами повинно бути досягнуто за наявності «належного відношення» до принципів, закладених в Універсальній декларації прав людини і прав, чітко викладених у статті 5 ICERD [17]. «Право на свободу думки і вираження» перебуває серед перерахованих у статті 5. [18]

У своїй недавній Спільній заяві щодо расизму і ЗМІ, Спеціальний доповідач ООН зі свободи думки і вираження, представник ОБСЄ зі свободи засобів масової інформації, стверджував, що будь-які цивільні, карні або адміністративні міри, які втручаються у свободу вираження, повинні бути забезпечені відповідно до закону, служити законній меті і бути необхідними для досягнення цієї мети.

Мається на увазі, що будь-які такі міри повинні бути чітко визначені і застосовані органом, незалежним від політичних, комерційних або інших незаконних впливів, і не повинні бути умовними, ні дискримінаційними, а відповідати існуючим стандартам боротьби зі зловживанням, зокрема право доступу до незалежного суду або трибуналу.

РАДА ЄВРОПИ

У статті 10 ЄКПР (Європейської конвенції з прав людини) говориться:

1. Кожен має право на свободу вираження. Це право повинно включати свободу мати власну думку, а також одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання суспільної влади і незалежно від кордонів. Ця стаття

не повинна перешкоджати вимогам держави щодо ліцензії на програми радіомовлення, телебачення або кіно.

2. Здійснення цих свобод, тому що воно несе з собою обов'язки і відповідальність, може бути підпорядковано таким формальностям, умовам, обмеженням або штрафам, які запропоновані відповідно до закону і необхідні в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або суспільної безпеки, з метою запобігання безладдю або злочинам, захисту здоров'я або моралі, захисту репутації або прав інших, запобігання розкриттю секретної інформації і підтримки повноважень і неупередженості судової влади.

У своїй постанові в справі Хендісайд проти Великобританії Європейський суд з прав людини підтвердив, що свобода вираження «застосовується не тільки до 'інформації' або 'ідей', розцінених як необразливі, але і до тих, які ображають, обурюють, хвилюють державу або частину населення. Такими є вимоги цього плюралізму, толерантності і широкого світогляду, без якого не було б демократичного суспільства»[19].

Однак, толерантність має межі: вона обмежена, наприклад, статтею 17 (Заборона на зловживання правами) Угоди, що служить вбудованим механізмом безпеки. Розроблена, щоб уберегти положення Угоди від дій всупереч її тексту або духу, вона говорить: «Ніщо в цій Угоді не може допускати участі держави, групи або людини в будь-якій діяльності, націленій на порушення будь-яких прав і свобод, сформульованих тут, або обмеження цих прав більшою мірою, ніж це передбачено в Угоді.»

Це - фундамент, на якому в більшості випадків висловленням ненависті і расизму було винесено вирок Європейського Суду з прав людини. Серед таких випадків справа Гліммервін і Хагенбік проти Нідерландів (расистські листівки); [20] Т. проти Бельгії (публікація матеріалу спростування Голокоста разом із забороненим автором); [21] Х., В, П. і К. проти Австрії [22] і Кенен проти ФРН [23] (обидві спростування Голокоста). [24]

ВИСНОВКИ

Мова як найвищий прояв культури є ознакою ідентичності нації та діалектичним явищем, що віддзеркалює політичний та економічний стан розвитку суспільства. В цьому сенсі мовна політика та екологія мови становлять єдине ціле.

Численні приклади неадекватного та неграмотного використання української мови, зокрема в офіційній мові, у засобах масової інформації, слід трактувати як низький рівень «мовної гігієни», що є загрозою для самої державної мови. небезпека полягає і в тому, що неправильне вживання мовних засобів (bad usage) може поширюватися шляхом імітації та наслідування (Orwell, 1982).

Технічна революція засобів масових комунікацій спричинила не тільки локальну, а й глобальну трансформацію соціокультурного простору, де космополітична культура ще більше підштовхує до повного перевороту в засобах мовного спілкування в світі в цілому і в Україні зокрема.

Оскільки Україна ще тільки теоретично наблизилася до поняття громадянського суспільства і правової держави, можна стверджувати, що комунікативна свобода ще знаходиться в перехідному періоді і знайде свою реалізацію тільки в умовах достеменної свободи слова і поваги до особистості. Трансформація культури буде супроводжуватися трансформацією комунікативних стилів - від тоталітарного до демократичного - наближуючись до західних стандартів.

Натрапляючи на традиційну повагу до принципу журналістської автономії, міжнародні судові органи відмовляються іти на компроміс і не допускають законного захисту «мови ворожнечі».

II. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СВОБОДИ СЛОВА В УКРАЇНІ

«Рідкісні ті щасливі часи, коли дозволяється думати, що хочеш, і говорити те, що думаєш» - Таціт

2.1. СВОБОДА СЛОВА В УКРАЇНІ : ІСТОРИЧНИЙ ЕКСКУРС

Перші паростки свободи слова для сучасної України датуються періодом перебудови, що її проголосив тодішній лідер СРСР Михайло Горбачов (1985р.). Лозунг КПРС про гласність і свободу слова став своєрідним струмом і для інформаційного поля СРСР, і для комуністичних ідеологів, і суспільства цілому.

Характерними особливостями початку трансформаційних процесів в Україні періоду перебудови були наступні:

1. Потік свободи слова для України йшов ззовні - з Москви, яка перетворювалась на демократичний центр, з осередками вільного духу і вільного слова. Правду про комуністичний режим, історію утворення СРСР, події Другої Світової війни, «білі плями» в історії українське суспільство відкривало для себе із засобів масової інформації, що виходили друком та у ефір в Москві. Українські ж ЗМІ у більшості передруковували матеріали звідти, додаючи потроху місцевої інформації. Наприклад, тодішня популярна щодення газета «Молодь України» з посиланням на центральні видання друкувала підбір матеріалів російських дослідників російської революції 1917 року з коментарями українських науковців, котрі пояснювали, яким чином ті російські події відобразились на українському житті. Чималою популярністю в українських читачів користувались публікації науковців Москви про Другу світову війну тощо.

2. У самій Україні лідери Комуністичної партії вчилися діалогу зі ЗМІ, опановували телевізійні і радіо ефіри, дискусії з учорашніми політичними та ідеологічними супротивниками - колишніми дисидентами, політв'язнями, представниками патріотичних рухів, правозахисниками. У свою чергу, ці люди ставали героями журналістських матеріалів, тож суспільство мало змогу побачити спектр ідеологічного, правозахисного, наукового життя країни.

За Президентства Л.Кравчука свої демократичні ЗМІ з'явилися і розвивалися в Україні, котра стала незалежною 1991 року. Більшість журналістів охоче долучились до розвінчання міфів радянської історіографії, шукаючи правдиві дані про історію української державності та формування української нації, про трагічні сторінки історії України.

Так, українські ЗМІ (газети «Вечірній Київ», «Молодь України», «Високий замок») надавали авторські колонки вітчизняним науковцям, колишнім політв'язням і дисидентам, які писали про національно-визвольні та

правозахисні рухи в Україні за радянської доби; про Голодомор 1932 - 1933 рр.; про трагедію Української Народної Республіки у її опорі більшовизму тощо.

На думку київського історика - професора Юрія Шаповала це пов'язано з тим, що «для осягнення України сучасної, України як модерної держави, суспільству треба знати, що відбувалося з нами у минулому, як формувалась Україна...» (з виступу на Радіо Свобода, жовтень 1996 р.).

Історико-освітня тематика перебуває у центрі уваги і сучасної журналістики, і такий інтерес можна пояснити, серед іншого, дослідницько-просвітницькими екскурсами Президента В.Ющенка в історію України, а також потребою у формуванні загальної національної ідеї, здатної об'єднати українців у різних регіонах держави.

Про це найчастіше ідеться у виступах В.Ющенка перед громадськістю; на це спрямовано діяльність наукових інститутів і дослідницьких установ держави. Активно втілюється у життя пропозиція Президента Ющенка та українських інтелектуалів - визначити Голодомор 1932 - 1933 рр. геноцидом українського народу: для цього по всій Україні і поза межами держави проводяться тематичні виставки і лекції, відповідні уроки включено у програму середньої школи та вузів тощо.

Сучасний політичний хаос, боротьба усередині нинішньої влади і поміж владою та опозицією за впливи на суспільство, громадську думку і за перерозподіл фінансових та економічних ресурсів унеможливають для ЗМІ проведення нормального аналітичного дослідження процесу формування української політичної нації, її перспектив створити демократичну державу і діяти під контролем суспільства. Це також змушує журналістів звертати увагу на минуле, шукаючи певні аналогії з сьогоденням, шукати історичні паралелі тощо.

У цілому, 1990-ті роки залишили помітний слід в українській журналістиці з кількох причин:

- по-перше, розпочалося відокремлення українського інформаційного поля від экс-радянського, на той час СНД-івського (процес болісний і триває досі);
- по-друге, заявила про себе вголос формація саме української журналістики, що показала свою здатність не лише писати - про факт, подію, особу, - а й аналізувати, прогнозувати, додавати барв та емоцій у свої повідомлення, інформації, журналістські розробки;
- по-третє, розпочався процес деідеологізації, десовєтізації ЗМІ - а паралельно і процес переходу ЗМІ у руки окремих олігархічних та політичних кланів;
- по-четверте, власники ЗМІ почали ставити свої вимоги до редакційної політики підконтрольних їм ЗМІ, що тепер - уже у 2008 році - виглядає як норма;

- по-п'яте, самі українські журналісти виявились не готовими створити потужну систему захисту інформації, об'єднати зусилля для боротьби проти цих процесів. Поява сумнозвісних «темників» під час другого президентства Л. Кучми - логічний результат підконтрольності ЗМІ політичним силам і фінансово-промисловим групам.

Номінально існуюча, з відповідним юридичним статусом, журналістська профспілка всерйоз проблемами підконтрольності ЗМІ окремим діловим чи політичним групам не переймалась, як не переймається і досі, обмежуючись заявами про необхідність демократизувати процеси в інформаційному полі держави, провести роздержавлення відповідних ЗМІ, захищати журналістів від утисків тощо. Цим найчастіше займаються журналістські колективи окремих видань (радіо чи телеканалів).

Зникнення журналіста Г. Гонгадзе у жовтні 2000 року також стало логічним завершенням епохи «первинного накопичення мас-медійного капіталу» українськими політиками та олігархами. Більшість журналістів почали бити на сполох у зв'язку з відсутністю справжньої свободи слова і розповідати про ризики журналістської професії в Україні тільки ПІСЛЯ зникнення Гонгадзе. Адже солідарності у журналістському середовищі України не спостерігалось, принаймні у часи Президентства Л. Кучми. Як не спостерігалось і серйозних досліджень, ініційованих українською владою та суспільством, про реальний стан в інформаційному полі України, наявність чи відсутність демократичного розвитку і реальної свободи слова. Але те незадоволення, яке накопичувалось усередині суспільства, той протест, який зростав у середовищі журналістів (саме - журналістів, а не власників ЗМІ чи редакторів!), стали спільними точками боротьби проти системи, що панувала тоді у країні.

Скандал зі зникненням популярного журналіста Г. Гонгадзе, плівками М. Мельниченка, виступи опозиційних політичних сил під гаслом «Україна без Кучми!» стали каталізатором, який розбурхав суспільство і розбудив «сплячу совість журналістів» (за висловом Романа Скрипіна). Тобто, журналістська спільнота спробувала єднатись - часто ситуативно - унаслідок загострення проблем, пов'язаних зі своєю професійною діяльністю, і спромоглася писати про реалії українського життя правдиво, об'єктивно, не зважаючи на визнані тодішнім політикумом та олігархічними кланами правила гри у ЗМІ та «темники» з Адміністрації Президента.

За даними Інституту масової інформації, протягом 2003 - 2004 рр. середня управлінська ланка провідних ЗМІ та випускові редактори новин отримували «сценарії» яким чином висвітлювати ту чи іншу подію, в якому контексті подавати ту чи іншу новину - від міжнародної діяльності Президента Л. Кучми до перебігу політичного життя України. Подібні ж «сценарії» мали фактично найбільші обласні та міські ЗМІ, або ж вказівки керівництва області чи міста.

У регіональних ЗМІ відбулося згорання свободи слова, журналісти обслуговували правлячу верхівку свого регіону. На цьому інформаційному тлі і громадськість відчула потребу у змінах.

Водночас, в інформаційне поле України увійшов інтернет як сучасний електронний носій і розповсюджувач інформації - ресурс оперативний, непідвладний цензурі та утискам; такий що не має кордонів. Існувала практика, коли журналісти копіювали важливі інтернет - інформації і пересилали їх далі електронною поштою, факсом, роздруковували для колег, родичів і друзів.

Через інтернет користувачам інформації проходили повідомлення про політичні конфлікти, порушення економічних і соціальних прав пересічних українців, корупцію, сваволю влади і правоохоронних органів тощо. Президент Л. Кучма уже тоді був приреченим до відходу від великої політики, коли у межах інформаційного поля України з'явився такий сучасний «гравець» як інтернет.

Помаранчева революція об'єднала ці дві творчі стихії - суспільство і ЗМІ. Пересічні журналісти - хто на Помаранчевому Майдані у Києві, хто на блакитному у Донецьку - стали частиною суспільства і відчули нарешті свою особисту відповідальність за те, яке слово, яку правду вони несуть цьому суспільству. Лише з часом виявилось, що герої українських Майданів не виправдали сподівань своїх прихильників: боротьба за владу, за повноваження, грошові потоки на державному і місцевому рівнях зруйнувала міфи про нову (стару) владу, здатну провести кардинальні реформи, змінити життя співгромадян на краще і долучитись до європейської системи демократичних цінностей.

Українське суспільство у своїй більшості розчарувалось у вчорашніх «героїв Майдану» і віддалилося від влади: більшість українців, не покладаючись на допомогу владних інституцій, навчилися виживати самотужки. Сучасним українським ЗМІ вдається передавати ці настрої, оскільки журналісти після подій 2004 року стали невід'ємною складовою суспільства, і, не зважаючи на «диктатуру капіталу», виконують свої обов'язки «рупора народу».

Так, у щоденних випусках новин на телевізійних каналах ICTV, «1+1», інших до 40 відсотків інформації стосується проблем соціального характеру, тих питань, які турбують пересічного українця, наприклад, підвищення розміру пенсій, нові ціни на житлово-комунальні послуги, якість продуктів харчування тощо.

Власники ЗМІ, з державою включно, поки що не відбирають цього права у журналістів - бути активними громадянами. Адже свобода слова в Україні для власника ЗМІ - це також діловий інтерес: розвивати бізнес у економічно розвинених державах Європейського Союзу легше, не маючи іміджу «душителя преси». Крім того, відсутність тиску на ЗМІ дозволяє входити в інформаційне поле України західним мас-медійним компаніям (корпораціям),

і створювати спільні проекти з українськими партнерами. Це, у свою чергу, підвищує планку професіоналізму для вітчизняних ЗМІ і надає якісний інформаційний продукт українському користувачеві.

Щоправда, європейські експерти з масмедіа та оглядачі західноєвропейських і північноамериканських видань віднаходять в Україні нову нагальну проблему, що потребує вирішення: це - роздержавлення ЗМІ, у першу чергу комунальної власності. Ідей і пропозицій чимало, але журналісти, які працюють у комунальних ЗМІ, не мають єдиної точки зору, чи варто видання передавати у приватну власність або акціонувати. Іноземці зазначають, що «апатія» серед працівників комунальних ЗМІ пов'язана з відсутністю або нестачею інформації про досвід інших країн тощо. Отримати інформацію українцям допомагають міжнародні фонди та уряди держав, які пройшли етап роздержавлення ЗМІ.

2.2. СВОБОДА СЛОВА: ЖУРНАЛІСТСЬКИЙ ПОГЛЯД

В Україні існують розбіжності в розумінні поняття «свобода слова»: власники ЗМІ, менеджмент ЗМІ, редактори і репортери - кожен має свою думку і характеристику поняття. Власне, навряд чи можна чекати від журналістів - як виконавців завдань власника і редактора - якогось раціонального і глибокого розуміння цього поняття, як не можна чекати від авторів концепції інформаційної політики чогось більш дієвого, ніж круглі столи про свободу слова, чи чергові наміри створити громадське телебачення і радіо. Можливо, суть саме у цьому: відсутність традиції свободи слова, винищення у ХХ столітті інтелектуалів, які за цю свободу боролись, відсутність єдності у середовищі журналістів і відсутність розуміння необхідності існування СПРАВДІ громадського ТБ і радіо вимивають, або ж розмивають сутність цього поняття. Тут українцям просто треба вивчати досвід і вчитися у колег з «нової» Європи («стара» Європа надто далеко пішла у демократичних інформаційних традиціях і у втіленні принципу свободи слова).

Відсутність в українській журналістиці єдиного етичного кодексу, який допоміг би журналістам витворити спільну мову для висвітлення тієї чи іншої теми, зменшив би розповсюдження замовних матеріалів і сюжетів гальмування розвитку об'єктивної професійної журналістики. Кодекс, наприклад, не дозволить журналістові використовувати у репортажах і сюжетах назви та поняття, які ображають честь і гідність людини, або ж паплюжать людську гідність, або ж принижують окремі народи чи релігійні конфесії тощо.

Наприклад, висвітлення українськими ЗМІ серпневих подій на Кавказі, російсько-грузинського конфлікту: щоправда, крім вище названої вади, тут ще є і фінансовий фактор. Тобто, ті з телевізійних каналів, електронних та друкованих видань, які мають достатнє фінансування, спромоглися відправити кореспондентів у зону конфлікту, але ж ті ЗМІ, які такої змоги не мали, користувалися повідомленнями найчастіше російських джерел, більшість

з яких висвітлювала конфлікт з погляду офіційної Москви. Такий же підхід обрали і видання, які засновані змішаним російсько-українським капіталом, тож більшість українців розвиток конфлікту спостерігала з російської позиції. Власне, брак коштів та особливості правил гри на українському медіа ринку, тісно пов'язаному з російським, часто обмежує користувачам інформації доступ до правдивої інформації щодо перебігу подій поза межами України.

І ще журналісту для належного виконання професійних обов'язків потрібна совість. Совість, яка за логікою має бути у власника ЗМІ, у випускового редактора, у самого журналіста. Але, якщо у людини совісті нема, правдивості, неупередженості, об'єктивності годі чекати. Тож і знаходяться у журналістському середовищі люди, готові продати кваліфікацію та професіоналізм окремим бізнесменам, політикам тощо.

2.3. ВИКОРИСТАННЯ «МОВИ ВОРОЖНЕЧІ» В УКРАЇНСЬКИХ ЗМІ

На екологічну картину української мови вкрай негативно впливає лексика, яку використовують сучасні журналісти. Проблеми безграмотності (граматика, орфографія, вміння скласти слова і фрази у речення для найліпшої, зрозумілої подачі матеріалу), використання «зіпсованої» української або російської мови, всі ці проблеми виходять на перший план у повсякденному журналістському бутті. Приклад - «Аби самому не опуститись нижче папуасів і гондурасців...» UNIAN.

До того ж, використання висловлювань нинішніх політиків, бізнесменів, усієї так званої «державної еліти» не сприяє покращенню і поглибленню журналістами мовних знань. Хоча саме представники влади і бізнесу для ЗМІ є news makers, тож журналісти змушені передавати їхні висловлювання в ефір чи на шпальти друкованих ЗМІ. «Україна не така багата, щоб сьогодні годувати гомосексуалістів, «злодіїв в законі» та вбивць», - Г. Москаль, UNIAN). Інші приклади можна знайти на сайтах та в архівах телевізійних каналів, друкованих та електронних видань тощо - варто лише поставити у режим пошуку слово «расизм»...

Українські журналісти розуміють, або принаймні уявляють, що таке антисемітизм, ксенофобія, расизм, міжрелігійна нетерпимість тощо. Але глибоко тематику не розробляють, за дуже великими виключеннями. З іншого боку, справа не лише у журналістах, але в інформаційній (редакційній) політиці різних ЗМІ: матеріали на цю тематику не часто потрапляють на шпальти друкованих видань, на телевізійні екрани, у радіо ефір та інтернет. Складається враження, що ЗМІ не ризикують піднімати регулярно проблеми ксенофобії і расизму. І пояснюють це наявністю значно більш важливих і гострих проблем, які турбують суспільство (економічна криза, інфляція, зростання цін на енергоносії у світі, ситуація в Іраку, на Кавказі тощо).

Однією з причин є відсутність інтересу як у власників ЗМІ (включно з державною формою власності), так і більшої частини українського суспільства до висвітлення проблем ксенофобії, антисемітизму і расизму саме через нерозуміння важливості проблеми і перспективи перетворення України у расистську державу. Приклад: «Я всією душею виступаю за збереження українців як білої раси і категорично проти перетворення української нації на націю чорних, коричневих, сіро-буро-малинових!» Левко Лук'яненко, Personal Plus.

А серед нечисленних повідомлень рідко можна знайти стовідсотково об'єктивні і написані нормальною мовою - з точки зору толерантності. Відсутність певних лексичних норм та політичної (ідеологічної) корекції у США та Євросоюзи не дозволяють писати про «африканських людоджерів», «азіатів», «жидо-масонів» тощо (цитати - висловлювання українських політиків і громадських діячів на сторінках вітчизняних ЗМІ).

Хоча, з іншого боку, і в Україні, і у демократичних державах збільшується кількість радикально налаштованих громадян, які виступають чи то «за соціальну справедливість для корінного населення», чи «за чистоту нації (народу)». Відповідно, з'являються і видання та інтернет - сторінки, що забезпечують інтереси і потреби цих спільнот. Адже «вбити дракона у собі найважче», - сто років тому писав Шварц.

Варто зазначити, що у регіональних ЗМІ, які належать обласним, міським чи районним органам влади, взагалі про мову толерантності не ідеться: там присутні «штампи» (стереотипи) радянської доби, і мінімум часу (місця на шпальтах) присвячується проблемі міжетнічних взаємин - за винятком регіонів, де існують проблеми міжетнічного характеру (Крим, Закарпаття) або ж проживають представники різних національностей (громад), а це - більшість регіонів держави. Проблеми ж міграції, расової нетерпимості фактично оминаються увагою редакцій. У підсумку, складається враження, що у невеликих містах та у сільській місцевості пересічні українці не мусять орієнтуватись у питаннях міжетнічних взаємин і не повинні виховуватись у дусі міжетнічної толерантності.

«Мовою ворожнечі» іноді послуговуються не лише окремі журналісти, видання, а й політики: при цьому висловлювання останніх - у ролі news makers - цитують ЗМІ. Таким чином «мова ворожнечі» вноситься і в інформаційний простір країни, і в українське суспільство. Приклади: «... диктаторів минулого століття чи африканських людоджерів...»; «... диктатори давно в могилі, а канібали з Африки далеко»; «можливо, річ у тім, що керівник уряду дотримується не православної, а якоїсь іншої віри, скажімо, синтоїзму чи буддизму - керівник Секретаріату Президента, В.Балога. UNIAN Або: «Можете вважати мене расистом, але ще один Харків чи Одеса я в Києві влаштувати не дозволю. Установка така: видаємо дозвіл, тільки якщо він одружується на

нашій. Тому що з такими темпами мені доведеться запрошувати в'єтнамців і китайців в міліцію замість вас...»- Ю.Луценко UNIAN.

«Мова ворожнечі» псує імідж України у світі і, серед іншого, змушує багатьох потенційних інвесторів в українську економіку замислитись, чи варто йти у небезпечну ще і у цій царині державу. А іноземних друзів України у США, ЄС, країнах Азії примушує помірковувати над сутністю, ідеологією сучасної української влади тощо. Приклад: «Наше суспільство є помірно расистським, простежується небажання мати африканців у якості друзів, сусідів, членів сім'ї й навіть мешканців країни. В нас нібито й не поширені антиафриканські настрої (до того ж ми, як колишні радянські люди, переконані, що є інтернаціоналістами), та насправді помірний расизм в Україні існує,»- експерт, Дзеркало тижня.

Але журналісти у цій ситуації найчастіше стають «крайніми» через незнання проблематики, реальної міжетнічної ситуації в Україні, нерозуміння міграційних процесів в Україні, Європі та світі. Брак знань вимагає навчання і набуття досвіду. Питання не у тому, де його взяти, а як його використати: тож надавати відповідну консультативну допомогу треба не тільки журналістам, а і редакторам, і випусковим редакторам, і управлінській ланці видання. «Репортер і його керівник мають говорити спільною мовою і сповідувати спільні цінності. Інакше журналістська праця перетворюється на обслуговування певних політичних чи ділових кіл та інтересів не суспільства, а окремих його представників, при цьому інтереси більшості суспільства будуть нехтуватись» (з виступу журналіста К. Булкіна на засіданні Незалежної медіа профспілки восени 2007 р.).

2.4. ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ЖУРНАЛІСТИЦІ

Українська журналістика долучається до європейських стандартів. У впровадженні цих стандартів зацікавлені не тільки журналісти, а і власники ЗМІ: останнім треба показати своє розуміння європейських «правил гри» в інформаційному полі, щоб увійти в європейське ділове поле зі своїм бізнесом. У запровадженні європейських стандартів у ЗМІ зацікавлене українське суспільство, для власного нормального саморозвитку і прищеплення принципів демократизму співгромадянам. У цьому зацікавлена і більшість українського політикуму, щоб виглядати достойно і демократично у світових політичних центрах, і щоб на рівних вести розмову з представниками Кремля, де свободу слова розуміють вельми специфічно.

Але для українських журналістів європейські стандарти - не завжди реальні. Тому що крім об'єктивності, незаангажованості, правдивості у висвітленні подій (фактів, ситуацій), крім своєрідного журналістського кодексу честі і моралі тощо до європейських демократичних цінностей належить і гідна оплата журналістської праці. В Україні ж з цим не складається,

адже журналіст - «крайній» при подачі інформації і в очах свого начальства, і в очах користувача інформації. Оплата (винагорода) його праці часто залежить від примх начальника (власника), від ідейного (ідеологічного) спрямування видання. Тож часто журналістові доводиться не стільки правдиво висвітлювати події, надавати об'єктивну інформацію, скільки виконувати замовлення власника, інакше можна опинитись без роботи і відповідно без грошей. І потім знайти працю з нормальною зарплатою важко, особливо у невеликому населеному пункті, де більшість людей одне одного знають.

За даними Незалежної медіа профспілки України у ЗМІ районних центрів і невеликих міст журналісти залежні від примх і вимог начальства, і при цьому за вельми невелику зарплату вони працюють на застарілому обладнанні.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Державі - створити незалежне від зовнішніх впливів і внутрішніх інтриг громадське телебачення і радіо - як зразок для впровадження демократичних норм у вітчизняну журналістику та інформаційний менеджмент. Розробити законопроект, який би гарантував захист (і справді захищав) журналістів від сваволі власників, незадоволених подачею інформаційних повідомлень впливових політиків чи чиновників, інтриг менеджменту усередині видання. А також - від «коливань» відповідно до того, хто перебуває при владі.

Власникам ЗМІ - сісти за стіл переговорів з підлеглими управлінцями, редакторами, журналістами і розробити правила гри такого ЗМІ, створити належний клімат для нормальної роботи журналістів і редакторів. Подбати про нормальні умови контрактів, про співпрацю усіх ланок видання. Надати журналістам можливість правдиво, незаангажовано й об'єктивно надавати інформацію. І взагалі, час уже власникам українських ЗМІ, усім гравцям інформаційного поля держави порозумітись і виробити свій кодекс честі і сприяти демократичному розвитку інформаційного поля, інформаційного ресурсу. Модернізувати інформаційне поле за тими принципами, якими керувались і керуються у демократичних країнах.

Профспілкам - нарешті прокинутись і працювати в інформаційному полі, відстоюючи і права журналістів, і права власників, суворо вимагаючи дотримання прав і свобод усіх учасників «інформаційної гри». Чи не найголовніше - зібрати усі зацікавлені сторони (включно з громадськістю) для розробки кодексу журналістської етики - можливо, цей кодекс честі і стане національною ідеєю?

Журналістам - не забувати про свій обов'язок бути чесним, об'єктивним, толерантним і просто бути Людиною. Бути активним представником українського громадянського суспільства. Бути професійним.

III. НОВЕ МЕДІА І ЙОГО ВПЛИВ НА МОЛОДЬ

«Вирівнювання ігрового поля не тільки формує цілий клас людей, що по-новаторські мислять, і акумулює їх потенціал.

Так само воно акумулює потенціал цілого класу інших людей, що агресивно не задоволені, відчувають розчарування і приниження» - Томас Фрідман

3.1. ВПЛИВ НОВИХ МЕДІА НА СПОСІБ ЖИТТЯ МОЛОДІ

Роль нових медіа в сучасному світі стрімко зростає, одночасно зростає і їх відповідальність за формування суспільних цінностей, особливо цінносних орієнтирів молоді. Зростає відповідальність і у батьків, і у держави. Адже для молоді характерна певна соціальна незрілість, несформованість ціннісних орієнтирів, нездатність повною мірою адекватно прогнозувати наслідки своїх дій.

Через новітні засоби комунікації дитина часто лише пасивно споживає продукти маскультури, створені дорослими, стає беззахисним об'єктом маніпуляцій, оскільки діти і молодь з особливою довірою та відкритістю сприймають медіа-продукцію. Проте, іноді їм не вистачає вміння критично проаналізувати побачене або почуте.

Створення світу, сприятливого для підростаючого покоління, неможливе без створення безпечного інформаційного простору і формування культури взаємодії в соціальних мережах, певних правил безпечного користування новими медіа.

Якщо мислити глобально - дбати про чистоту інформаційного довкілля не менш важливо, ніж дбати про екологію довкілля навколишнього середовища, оскільки нові медіа сьогодні стали частиною нашого довкілля.

Завдання держави - не контролювати медіа простір, а максимально створити умови і забезпечити підтримку держави зусиллям громадськості для формування стандартів користування в нових медіа умовах «великого селища», щоб право на свободу слова не порушувало права і свободи іншої людини в умовах глобалізації.

Якщо раніше традиційно вважалося, що на формування способу життя підростаючого покоління в першу чергу впливають сім'я, школа та оточення, в якому дитина спілкується, то в урбанізованому, техногенному суспільстві все більш відчутним стає вплив медіа на соціалізацію молоді.

Кордони сімейного простору розмиваються, втрачається його самодостатність і певна камерність: і за сніданком, і за вечерею молодь стає співучасником тих подій, які транслюють по телебаченню. В урбанізованому світі молоді люди все більше часу проводять, спілкуючись в соціальних цифрових мережах. Крім того, спілкування в реальному житті дуже часто витісняється іграми на мобільному телефоні, комп'ютері, переглядом ТВ.

На думку експертів, залежність від світу і культури суспільства дорослих виявляється, зокрема, у створенні спільного для них інформаційно-медійного простору, представленого Інтернетом, електронними медіа, ЗМІ. З інтенсивним розвитком телебачення, новітніх засобів комунікації, індивід з ранніх років життя соціалізується та імітує дорослих набагато швидше, ніж передбачалося.

Проблема впливу медіа на дитячу психіку все частіше опиняється в центрі уваги громадськості. В Британії кілька місяців тому започатковано проект-дослідження з цієї проблеми. В 2001 р. група вчених із Стенфордського університету на чолі з доктором Томасом Робінзоном визначили чіткий зв'язок між часом, який молодші школяри витрачають на телевізор та відеоігри, та агресивністю їх поведінки на дитячому майданчику.

На думку фахівців, тривала демонстрація насильства через медіа може призвести до зростання агресії, дратівливості, тривожності; послаблення чинників, що стримують в агресію; притуплення чутливості до агресії.

І хоча оцінки психологів, педагогів, батьків і представників медіа-індустрії розходяться, але очевидним є те, що зменшення толерантності є результатом, зокрема, і ескалації насилля в медіа-просторі.

3.2. ЗАХОПЛЕННЯ МОЛОДІ НОВИМИ МЕДІА: РОЗПОДІЛ ЗА ВІКОМ, СТАТТЮ, ОСВІТОЮ

За даними дослідження Державного інституту розвитку сім'ї та молоді (ДІРСМ), проведеного в червні 2007 р. [25]. кожен третій молодий респондент (у віці 14-35 рр.) відповів, що постійно користується комп'ютером, ще третина - іноді, інші - ніколи.

Звичайно, можливості доступу до нових медіа набагато ширші у міської молоді, особливо тієї, яка мешкає у великих містах. Так, серед сільської молоді вдвічі менше користувачів комп'ютера, ніж в обласних центрах. Майже половина сільської молоді взагалі не користується комп'ютером.

Крім того, не лише місце проживання, але й рівень освіти впливає на можливості доступу до нових медіа. Найчастіше користуються комп'ютером та Інтернетом молоді люди у віці 14-24 рр., у віці, який традиційно вважається учнівським та студентським. Половина респондентів з вищою освітою відповіли, що постійно користуються комп'ютером, одночасно найменше користувачів - серед тих, хто має тільки повну загальну освіту.

За соціальним статусом найбільше користувачів НМ серед учнів, студентів та підприємців. Найменше - серед тих, хто веде домашнє господарство. Одночасно 14% постійних (і третина непостійних) користувачів комп'ютера є тими, хто не працює і не зайнятий пошуками роботи. Кожен четвертий з цієї категорії є користувачем Інтернету. За даними дослідження ДІРСМ саме серед цієї частини молоді спостерігаються найвищі показники інтолерантності, негативного ставлення до іноземців, етнічних меншин, в цілому до оточуючих. [26]

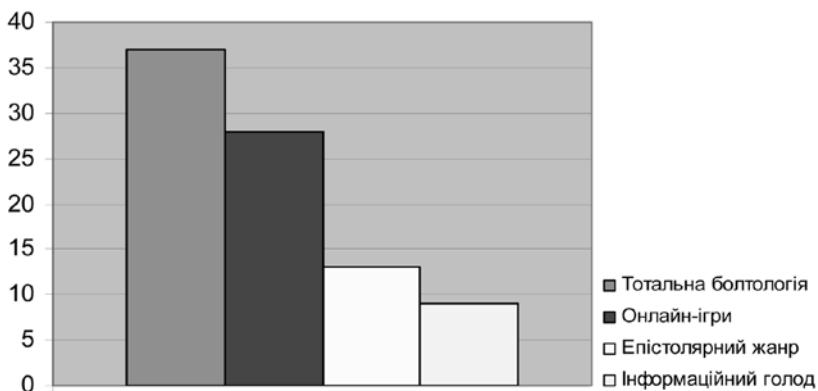
Загалом в червні 2007 р. 38 % української молоді відповіло, що є користувачами Інтернету. Серед них більшу частку складають ті, хто проживають в обласних центрах (53%), менше - в інших містах (39%), ще менше - в селах (23%). Розподіл за статтю показав що користувачами Інтернету є більше чоловіків, ніж жінок (42% проти 34%). Діти також перетворюються в постійних користувачів не тільки комп'ютером, а й Інтернетом.

За даними дослідження компанії Ларсон, Інтернетом в 2004 році вже користувалося більше 13 млн. дітей у віці від 2 до 11 років. Їх кількість стрімко зростає. В США в 2005 році було більше 60 млн. жителів у віці від 3 до 17 років. За оцінками eMarketer, майже 33 млн. з них (тобто більше половини) користуються Інтернетом: 39,4% для групи у віці від 3 до 11 років і 73,4% - від 12 до 17.

Серед користувачів комп'ютеру дві третини відповіли, що використовують комп'ютер для роботи (навчання), майже половина - для прослуховування музики, перегляду фільмів, кожен четвертий - щоб гратися в ігри і лише кожен п'ятий для спілкування з друзями.

Якщо ж проаналізувати Інтернет-захоплення української молоді, то найвище місце за рейтингом уподобань посіло твердження використовувати Інтернет (часто і дуже часто) «для здобуття інформації» (79%), найменше - «для он-лайн ігор» (40%), середні позиції - «скачування музики» (62%), «блукання по мережі» (61 %), спілкування (46 %).

Дослідження закордонних вчених показують дещо іншу картину, яка відображена на діаграмі

Діаграма 1. Інтернет захоплення (за даними професора Кимберлі Янг)

За даними дослідження ДІРСМ, практично майже всі користувачі комп'ютера відповіли, що грають на комп'ютері (різниця 2%, що в межах теоретичної похибки). Якщо розглянути, яким іграм надається перевага,

то найбільшою популярністю користуються ігри-стратегії (30%), а також «стрілялки» та «броділки». Найменше грають в Інтернет-ігри RPG (що пояснюється, в першу чергу обмеженим доступом до он-лайну). Кожен п'ятий у віці 14-17 рр. відповів, що скоріше обере гру на комп'ютері, ніж активний відпочинок. [27]

Згідно досліджень компанії DCF Intelligence, світовий ринок тільки онлайн-ігор виросте з 3,4 млн. в 2005 році до 13 млн. 2011 році. [28]

Таким чином, нові медіа активно розвиваються в світі в цілому і в Україні зокрема. Вони інтенсивно входять до кожної української домівки та перетворюються на серйозний фактор впливу на молодь.

3.3. ВИКОРИСТАННЯ «МОВИ ВОРОЖНЕЧІ» В НОВИХ ЗАСОБАХ КОМУНІКАЦІЇ

Як влучно зазначив Томас Фрідман «сьогодні відбувається з'єднання всіх світових темпів знання в одну глобальну мережу, яка - якщо не втрутиться політика і тероризм - має можливість стати першою ластівкою епохи небаченого процвітання та оновлення». [29]

Враховуючи темпи розвитку сучасних медіа та можливості, що відкриваються для вільного висловлення думок, де користувач стає й творцем інформації, слід особливо увагу приділяти змісту тих повідомлень, що розміщуються на сучасних медійних ресурсах. Зростає відповідальність за використання «мови ворожнечі», оскільки світ стає більш взаємозалежним, а отже - і вразливим.

Подібні тенденції вже відбуваються у сучасному українському медійному середовищі. На їх існуванні наголосили фахівці Центру близькосхідних відносин під час свого виступу на Радіо свобода, зазначивши, що «некоректні висловлювання в пресі, етнічні та релігійні образи можуть не лише породжувати негативні емоції, але й призводити зрештою до проявів насильства». [30] Зокрема, подібне відбувається сьогодні у кримських медіа, які, висвітлюючи конфлікт між «слов'янською більшістю та репатріантами - кримськими татарами», ще більше його нагнітають, тим самим провокують до ескалації насилля і протистояння.

Останнім часом на фоні збільшення повідомлень щодо нападів на іноземців збільшилась кількість публікацій щодо аналізу ксенофобських настроїв серед українського населення та молоді зокрема. [31] В цьому явищі значну роль відіграють не лише публікації журналістів, які піднімають такі теми, а й самі споживачі такої інформації (користувачі Інтернет), які потім її активно обговорюють.

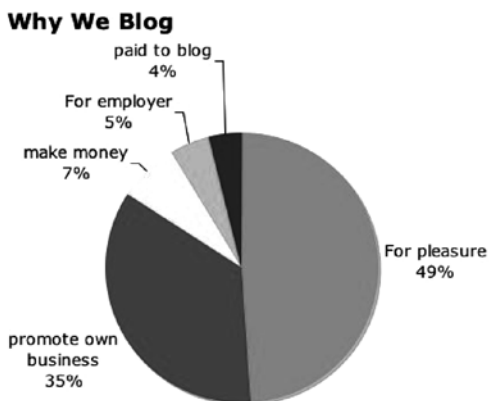
У нових медіа з'являється інформація, яка спрямована на формування толерантності. Так, одним з прикладів застосування сучасних медіа є проєкт Diversity Initiative (Ініціативи різноманіття) - мережі, яка створена за ініціативи МОМ, УВКБ ООН, і яка охоплює понад 30 міжнародних, державних

та неурядових організацій, а також представників низки посольств та дипломатичних місій в Україні, що співпрацюють у питаннях боротьби зі злочинами, скоєними на расовому ґрунті в Україні - створення відео-ролика соціальної реклами «Він мріяв про світ, де кожен буде виглядати так само як він - він це отримав»[32]. Ролік транслюється на популярному серед молоді телевізійному каналі MTV, а також на популярному сайті www.youtube.com, де його можна не тільки побачити та прослухати (англійською та українською мовами), а ще й залишити коментарі, використовуючи важливу особливість соціальних мереж - не лише читати повідомлення пасивним споживачам медіа-продукції, але й самим, коментуючи, розвиваючи тему повідомлення.

Популярним сьогодні стало ведення журналістами власних блогів. Те, що журналіст не зміг сказати у статті, він може викласти на форумі, або на власних блогах, що певним чином розширює рамки свободи слова. Крім того, кожне поважає себе інформаційне агентство має власний форум, де також можна продовжити дискусію на актуальну для себе тему.

Якщо проаналізувати аудиторію, то за даними глобального опитування блогерів майже всі люди, які ведуть власні блоги, це люди з вищою освітою. [33] Віковий розподіл відповідей респондентів вказує на те, що найбільшу частку серед них складають молоді люди віком 31-40 років (32%), молоді віком 20-30 років - на другому місці і складає 30% серед опитаних. Підлітків менше 20 років - виявилось лише 5% серед опитаних користувачів блогів.

Результати цього опитування показують, що існує дві причини ведення блогів: перша - задоволення, друга - професійна реалізація (просування власного бізнесу, заробітку грошей, для роботодавців). При цьому співвідношення кількості респондентів, що обрали першу та другу причину, однакове. Тобто у половині випадків ведення блогів використовують для реалізації власних професійних інтересів.

Водночас агресія, жорстокість і насилля мають найвищі рейтинги продажу на українському (та й не тільки українському) медіа-ринку. Це можна спостерігати і в інформаційному просторі вцілому, і на ринку кінопродукції, реклами, відеоігор зокрема. Українські медіа є дуже часто заручниками своїх власників і мізерних бюджетів. А власників дуже рідко цікавлять питання толерантності, участі і співчуття взагалі, боротьби із расизмом, ксенофобією і антисемітизмом зокрема.

Форуми, блоги, чати. Якщо проаналізувати сучасні медіа за видом мови ворожнечі, то найбільш жорсткі її форми спостерігаються на інтернет-форумах радикально налаштованої молоді. Сленгом учасників цих блогів є расистське мовлення. І хоча адміністратори, модератори вводять певні обмеження, але в більшості випадків це не спрацьовує.

Так, для реєстрації в мережі Livejournal (російська версія) послідовність процесу реєстрації описується російською мовою. Проте умови реєстрації та правила користування, які передбачають певні обмеження і з якими має погодитись користувач, розміщені виключно англійською, що обмежує обізнаність російськомовних користувачів (це, звісно, не знімає відповідальності з користувачів).

Серед умов, на які потрібно погодитись, перш, ніж зареєструватися є: «You agree to NOT use the Service to: Upload, post or otherwise transmit any Content that is unlawful, harmful, threatening, abusive, harassing, tortious, defamatory, vulgar, obscene, libelous, invasive to another's privacy (up to, but not excluding any address, email, phone number, or any other contact information without the written consent of the owner of such information), hateful, or racially, ethnically or otherwise objectionable...». Якщо російськомовний користувач добре знає англійську мову, він зрозуміє, що потрібно погодитись «не использовать сервис ЖЖ для загрузки, размещения или ретрансляции иным способом любого содержимого, которое имеет противозаконный, вредный, угрожающий, оскорбительный, клеветнический, вульгарный, непристойный, раскрывающий личные данные другой osoby (любой адрес, email, номер телефона, или любая другая контактная информация без письменного согласия владельца такой информации), ненавистный, или расистский характер». [34]

Але на практиці навіть таке формальне обмеження не зупиняє існування неонацистських спільнот на цьому сервері. Так, наприклад, серед спільнот Livejournal є спільноти російських скінів (<http://community.livejournal.com/russkinhead>), яка налічує 444 учасники. Одночасно існує спільнота «Росія проти антифа» (http://community.livejournal.com/ru_anti_antifa) з 262 учасниками; антифа (<http://community.livejournal.com/antifaschist>) - 579 учасників.

Активними користувачами ЖЖ є і українські неонацисти. В березні 2008 року в одному із повідомлень спільноти «блогів» під назвою unso-obolon.livejournal.com вони розмістили фотографію експерта-правозахисника

іноземного походження в Україні, який є членом групи Ініціатива з різноманіття, із заголовком «Запам'ятай в обличчя: чорний окупант...» із закликком «Розбивайте собачі голови!» У відповідь на лист-скаргу (Report Abuse) адміністратор попередив користувача, який розмістив це оголошення, що за певний час вимушений буде заблокувати йому доступ до мережі ЖЖ у разі невиконання правил користування сервісу ЖЖ, що і було зроблено в червні 2008 року. Але в проміжок часу між попередженням та закриттям користувач розмістив ще 5 фото з подібною інформацією.

Як показала практика, звернення потерпілого до адміністратора сайту було набагато дієвим, ніж дії українських правоохоронних органів, хоча за інформацією справа була передана до прокуратури. З цього приводу Державний комітет з питань національностей та релігій виступив з заявою, де було засуджено дію з боку вказаного «блогу». Подібні заяви також направили деякі іноземні посли і голови місій міжнародних організацій до правоохоронних органів.

Крім того, використання «мови ворожнечі» є характерним для заяв деяких українських політиків. Так, наприклад, лідер Української народної партії (УНП) Юрій Костенко і його партія пропонує програму «Нелегальна міграція - стоп!». З'явившись на власному партійному сайті, ця інформація була опублікована ще на ряді електронних видань в мережі (Україна молода, <http://rozum.info>).[35]

Викликають занепокоєння заяви ксенофобського характеру, що проходять в сучасних медіа від відомих своєю правозахисною діяльністю діячів. Наприклад, Левко Лук'яненко пропонує «... українець (українка) має право одружитися з представником (представницею) кольорової раси, однак зобов'язаний (зобов'язана) виїхати з батьківщини, відповідно позбавившись громадянства України. Так буде дотримано справедливої засади рівних прав: право людини на шлюб з небілою людиною і право держави залишатися країною білої раси». [36]

В умовах сучасних інформаційних комунікацій й існування он-лайн журналістики такі заяви особливо небезпечні, тому що швидко розповсюджуються і провокують до ескалації «мови ворожнечі» як в правовому, так і субкультурному полі. Так, вищезазначене повідомлення з'явилося на сторінках електронного видання <http://www.personal-plus.net> (відомого антисемітськими публікаціями), було прокоментовано на <http://www.news.join.com.ua>, <http://www.sian-ua.info/ukraine/191783.html>, <http://ukraine.sosblog.com/The-first-blog-b1/Eaaei-Eoeyiaiei-Oeaecaoeiee-aeao-Oeoai-e-b1-p55337.htm> та ін. Крім того, воно викликало дискусію в одному з блогів (<http://otar.livejournal.com/626843.html>), де були висловлені протилежні думки щодо вказаної теми.

Не рідкими є випадки викривлення інформації про розповсюдження в мережі, інформаційні маніпуляції (свідомі і несвідомі). Як приклад на підтвердження - ситуація з фальсифікацією презентованих на круглому столі в УНІАНі результатів соціологічного дослідження Державного інституту розвитку сім'ї та молоді (далі - ДІРСМ). [37]

Журналісти російської інформаційної агенції «НОВЫЙ РЕГИОН» сфальсифікували дані соціологічного опитування та оцінки експерта, оприлюднені під час виступу на круглому столі.[38] Неправдиву інформацію опублікували й українські сайти (Народний оглядач та НУО (Неурядові організації)) та львівська газета «Експрес». [39]

ДІРСМ направив лист до редакції газети «Експрес»з вимогою спростувати інформацію, але редакцією недостовірну інформацію так і не було спростовано. За даними ЛІГАБізнесІнформ, сфальсифіковану інформацію було також використано у листі народного депутата України Ігоря Шарова до Прем'єр-міністра України Юлії Тимошенко.

Навіть після спростування на сайті УНІАНу, журналістом УТ1 Наталією Родзинською неправдиві цифри все одно було озвучено під час запису програми «Знайдемо вихід» і дано в ефір, не зважаючи на офіційний лист з вимогою дотримуватися статуту і оприлюднювати лише перевірені дані.

ПРИКЛАДИ ВИКРИВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ

Круглий стіл в УНІАН	
Цитата з виступу на Круглому столі	Сфальсифікована цитата
<p>Молоді люди хочуть бути ізольованими, перш за все, від наркозалежних, алкозалежних, людей із злочинним минулим</p> <p>12 % української молоді вважають, що потрібно заборонити людям з інших країн приїздити сюди працювати.</p> <p>Одночасно, близько половини молоді вважають, що потрібно дозволити приїздити їм працювати. Переважна більшість з них погоджуються з цим у випадку, якщо для них буде робота.</p> <p>Цікаво те, що іноземні студенти є такими ж бажаними сусідами для української молоді як і політики. Лише кожен п'ятий молодий респондент відповів, що не бажає жити поруч з іноземними студентами та політиками.</p>	<p>Згідно нашому дослідженню, 50% молоді виступає за заборону в'їзду іноземних студентів для отримання освіти або роботи. Молодь у віці 14-35 років не хоче жити поряд з алкоголіками, хворими СНІДом, з ними ж в один ряд ставляться цигани, мусульмани, євреї і інші іноземці.</p>

Інтерв'ю газеті «Експрес»

Настрої молоді, яка не працює і не зайнята пошуками роботи, кардинально відрізняються від загальних настроїв української молоді. В першу чергу, саме серед цієї молоді ми можемо говорити про поширення ксенофобії, мігрантофобії, антисемітизму. До речі, така молодь найчастіше є учасниками неформальних молодіжних організацій.
Хочу окремо зазначити, що ця категорія є відносно невеликою. Її питома вага складає лише 2,8 %.

Найчастіше прояви ксенофобії зустрічаються серед молоді, яка ніде не працює і не зайнята працевлаштуванням, їх 68 відсотків. Вони дуже різко виступають проти мусульман, трудових мігрантів.

Огляд форумів найпопулярніших Інтернет-видань (Кореспондент, Українська правда, Главред) засвідчив, що серед найбільш активно обговорюваних тем є ті, що стосуються міжнаціональних, міжетнічних відносин.

Для ілюстрації наявності мови ворожнечі на форумах Інтернет-видань та їх блогів (ґрунтовний аналіз - предмет окремого дослідження) було обрано сайти «Кореспондент», «Українська Правда», «Главред» як одні з найбільш популярних в мережі.

Перегляд цих сайтів показав, що Кореспондент розміщує не лише блоги журналістів, а й користувачів та гостей кореспондента. На противагу - сайт Главреду містить лише один загальний блог і, судячи з переглядів тем, не користується великою популярністю у користувачів.

ТЕМИ ФОРУМІВ ОКРЕМИХ ІНТЕРНЕТ-ВИДАНЬ З ВИКОРИСТАННЯМ МОВИ ВОРОЖНЕЧІ (6-10 ЛИПНЯ 2008 РОКУ)

Кореспондент		Главред	
Тема	Кількість коментарів (переглядів) по темі	Тема	Кількість коментарів (переглядів) по темі
Слава Севастопольцам и СЕВАСТОПОЛЮ - жители сегодня в третий раз отстояли Графскую пристань от варваров	418 (5328)	Сегодня в Киеве встреча с москалями	5 (47)
Как нам спасти русских в Украине? Или «проблема», которой нет.	1074 (10123)		
Отличия Русских, Украинцев, Белорусов...	330 (5415)		
Украина - тюрьма русско-го народа.	545 (5685)		

Окремої уваги заслуговує форум Української Правди. Тут розміщена ціла тема «Клуб українських націоналістів ФУПа» - закритий форум тільки для тих, хто називає себе націоналістом». [40]

Цікаво, що позитивні події, такі як, наприклад, День толерантності (16 листопада), День культурного різноманіття (21 травня) не стали інформаційним приводом для розміщення тематичної інформації на досліджуваних інформаційних ресурсах.

Використання «мови ворожнечі» у відео-, -аудіо продукції. На формування стандартів поведінки, на соціалізацію підростаючого покоління в цілому активно впливає гра, особливо колективна. З появою нових медіа значно розширилися комунікативні інтерактивні можливості гри. Гра в команді, спілкування активно використовуються гравцями он-лайнних версій таких популярних серед молоді ігор як LineAge II, World of Warcraft. Спілкування відбувається не лише між двома гравцями, а цілою командою через TeamSpeak. Гравцями часто використовуються можливості відео і аудіо спілкування через Skype. Тому принциповим є питання, в які ігри грають діти, підлітки.

В деяких з ігор застосовуються символи сатанізму (DOOM та інші). Як відомо, фашисти теж використовували ці символи для ідеологічного підґрунтя нацизму.

Найшвидше подібна інформація засвоюється молоддю. В багатьох країнах саме молодь стає активним учасником націоналістичних і фашистських організацій.

Фільм, який був створений з метою відвернути молодь від скінхедів - «American history X» демонструвався і в Україні. Звісно, частину молоді він змусив замислитися. Але за свідченням підлітків, найбільш жорстокі сцени з цього фільму були дуже популярними як відеозаставки до мобільних телефонів.

Сьогодні, можливо, найбільш популярною формою обміну інформації (принаймні серед міських підлітків) є обмін відеокліпами через мобільні телефони. І найбільшу популярність мають ті, які містять особливо яскраві сцени насилля. Наприклад, серед молоді - прихильників неонацизму сьогодні швидко поширюються відеокліпи російського неонацистського угруповання «VIVAT-РОССИЯ», вони є зараз популярними серед публіки, орієнтованої на расизм, особливо підліткового віку.

Багато фільмів з повчальним матеріалом стосовно того, як вбивати тих, хто відрізняється за кольором шкіри, знімається в Петербурзі. Популярним серед цієї молоді сьогодні є неонацистський фільм ROMPER STOMPER, заборонений у прокаті, але доступний в Інтернеті.

Все більшої популярності набуває і музика, яка хоч і не містить прямих закликів вбивати, але расистський підтекст легко читається.

В Україні, на відміну від практики багатьох країн, фактично відсутній державний дієвий контроль за рекламою, кіно-, відеопродукцією, асортиментом комп'ютерних ігор, що попадають в продаж, і які пропонують комп'ютерні клуби.

Правове регулювання НМ назвичайно складне питання і потребує окремого дослідження. Питання про недопущення використання засобів масової інформації з метою розпалювання расової, національної та релігійної ворожнечі закріплене у статті 3 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», статтею 2 Закону України «Про телебачення та радіомовлення» та статтею 46 Закону України «Про інформацію». З метою попередження розповсюдження ксенофобії, расистської та антисемітської інформації через комп'ютерні системи у квітні 2005 року Україна підписала Додатковий протокол до Конвенції про кіберзлочинність, який стосується криміналізації дій расистського та ксенофобського характеру, здійснених через комп'ютерні системи.

Таким чином, враховуючи особливості інформаційних процесів, стрімкого розвитку он-лайн журналістики, актуальною постає тема екології спілкування в соціальних мережах та уникнення використання «мови ворожнечі». Адже, саме тут застосовуються найбільш гострі висловлювання, які часто носять ксенофобський, расистський характер.

3.4. ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЇ СПІЛКУВАННЯ СЕРЕД ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ:

ПОРАДИ БАТЬКАМ ТА ВИХОВАТЕЛЯМ

Формування культури спілкування в соціальній мережі неможливе без об'єднання зусиль держави, представників медіа, громадськості, батьків та дітей, без підвищення відповідальності у всіх учасників інформаційного поля.

ПОРАДИ БАТЬКАМ ТА ВИХОВАТЕЛЯМ

1. Не перекладайте відповідальність за виховання дитини на державу, школу чи комп'ютер!

2. Формуйте загальну культуру, яка б відповідала загальнолюдським цінностям, стандартам толерантної поведінки. Подавайте власний приклад (батьки і вихователі) толерантної поведінки, оскільки найбільш схильними до проявів насилля є люди, які в дитинстві зазнали жорстокості та інших видів дискримінації.

3. Створюйте умови для соціалізації дитини в реальному житті через гуртки, заняття спортом, участь в громадських організаціях, русі волонтерів. Спільна позитивна діяльність, співтворчість найбільш ефективно впливає на соціалізацію.

4. Вчіться разом з дитиною користуватися новими медіа. Вони є цінним джерелом інформації. Головне дати зрозуміти, що нові медіа - засіб отримання інформації і професійного росту, розширення можливостей конструктивної реалізації, а не самоціль. Інтернет - не ціль, а метод досягнення певних поставлених, сформульованих цілей та завдань.

5. Перш, ніж входити в мережу, потрібно сформулювати для себе мету і триматися в межах завдань. Оскільки дітям важко утримувати увагу, то потрібно допомогти виробити певні навички, певний час разом користуватися НМ, але одночасно і давати можливість дитині самостійно користуватися НМ, показуючи, що «Я довіряю тобі». Обговорювати не тільки позитивну інформацію, а й негативну, не боятися відвертих розмов, визнавати більші можливості оволодіння НМ молодими людьми, вчитися у них.

6. Навчіть дитину організовувати дозвілля. Людина часто йде в соціальну мережу, або користується новими медіа, тому що нічим зайнятися. Якщо батьки проводять дозвілля лише пасивно переглядаючи ТВ, то важко очікувати від дитини іншого. Гра в ігри, безцільне блукання по мережі часто створює лише ілюзію активного життя .

7. Пояснюйте, що надмірне захоплення новими медіа зменшує час на спілкування в реальному житті. Нові медіа вимагають додаткового часу, що зменшує можливості соціальних контактів в реальному житті, впливає на стан здоров'я (відсутність свіжого повітря, зменшення часу на сон, порушення режиму дня).

8. Якщо дитина в житті не може знайти друзів, то в соціальній мережі легше може знайти друзів або знайомих за інтересами. Одночасно батьки мають спостерігати, чи не зменшується кількість контактів дитини в реальному житті, чи не пропускає школу, чи є обов'язки по дому, чи є інша соціально-активна діяльність в реальному житті.

9. Слідкуйте, щоб захоплення новими медіа не перетворилося в залежність, коли людина втрачає владу над собою (т.зв. нехімічні залежності).

10. Є певні ознаки їх існування. До психічних ознак належать: поява почуття радості, ейфорії під час гри, відсутність контролю за часом, бажання збільшити час гри («дозу»), поява почуття роздратованості, гнівливості або пригнічення, використання гри для зняття напруження, депресії тощо, виникнення проблем у стосунках з оточуючими (батьки, співробітники, друзі).

11. До соматичних ознак відносяться: сухість очей; закрепи, відсутність апетиту, неохайність. Надмірне захоплення грою сприяє наростанню тривоги та дезадаптації, з'являється ефект «присутності», відбувається те, що можна назвати «его-розпад» на «Я віртуальне» та «Я реальне».

12. Зацікавте дитину можливостями створення власних ідей через нові медіа. Показуйте дітям цікаві інтерактивні можливості нових медіа у відповідності до інтересів дитини (а не батьків), щоб дитина була не тільки споживачем медіа продукції, а й її творцем: від гри в іграх - до розробки власних ігор (через спілкування в соціальних мережах за інтересами, де стерті вікові (та інші) кордони). Навчіть дитину відслідувати інформаційне сміття.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЕРЖАВНИМ ОРГАНАМ

Підвищення рівня толерантності, запобігання проявам ксенофобії, расизму та антисемітизму в Україні потребує проведення ряду скоординованих заходів як органами державної влади, так і громадянським суспільством, політиками та експертами.

1. Розробити програму підготовки волонтерів, які б в цікавій, інтерактивній формі пропагували серед молоді культуру безпечного користування новими медіа.

2. Під час проведення конкурсу проектів всеукраїнських громадських дитячих і молодіжних організацій, організованого Міністерством у справах сім'ї, молоді та спорту України, надавати пріоритет проектам, спрямованим на формування культури безпечного користування новими медіа, а також на формування стандартів толерантної поведінки в умовах культурного розмаїття. Результати моніторингу ефективності реалізації проектів мають враховуватися при прийнятті рішення про їх фінансування.

3. Надати державне фінансування та підтримку роботи Центрів творчості, Центрів дозвілля в містах та особливо в селах.

4. Доповнити шкільний курс «Основи безпеки і життєдіяльності» інформацією про безпечне користування новими медіа.

5. В проєкт Загальнодержавної програми «Здорова нація» включити заходи, які б передбачали захист здоров'я (фізичного і духовного) в умовах інформаційного суспільства.

6. Провести активну інформаційно-освітню роботу серед дітей, молоді, викладачів середньої та вищої школи, психологів, соціальних працівників, батьків з метою ознайомлення з можливостями нових медіа, формування культури їх використання, підвищення відповідальності за виховання дітей в умовах розвитку нових медіа, спілкування в соціальних мережах.

7. Розробити та включити заходи протидії поширенню нехімічних залежностей (ігроманія, Інтернет-, комп'ютерна залежність, «надлишкове друкування», інші гаджет адикції) до програм формування здорового способу життя всіх рівнів (загальнонаціональної, галузевих, регіональних). Створити центри реабілітації хворих на нехімічні залежності, забезпечити надання їм консультацій в мережі Державної соціальної служби сім'ї та молоді.

8. Розповсюдити соціальну рекламу, яка б пропагувала культуру безпечного користування новими медіа з обов'язковим моніторингом її ефективності.

9. Провести комплексне дослідження проблеми впливу нових медіа на соціалізацію молоді з обов'язковим розміщенням його результатів на сайтах Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту України тощо.

10. Забезпечити публікацію перекладів українською мовою закордонних досліджень з проблем нових медіа та їх розміщення на сайтах Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту України, МОН.

11. Ініціювати створення на державному телеканалі УТ1, радіо «Ера» спеціальної програми для висвітлення і обговорення проблем, пов'язаних із новими медіа.

12. Сприяти обговоренню на популярних сайтах проблем нових медіа і їх впливу на спосіб життя і формування цінностей серед підростаючого покоління.

13. Провести активну інформаційно-просвітницьку кампанію щодо запобігання та попередження випадків скоєння злочинів на ґрунті ненависті серед дітей, підлітків, молоді, зокрема забезпечити вжиття наступних заходів:

- розробити інформаційно-навчальні матеріали із застосуванням інтерактивних засобів;
- організувати тренінги з питань формування толерантної моделі поведінки серед підростаючого покоління для працівників управлінь

у справах сім'ї, дітей, молоді, соціальних працівників, для підготовки волонтерів;

- проводити просвітницьку роботу серед батьків з метою підвищення обізнаності і формування відповідального батьківства, проведення «круглих столів» за участю педагогів, батьків, вчителів із запрошенням експертів, представників національних громад, земляцтв;
- організувати лекції-тренінги з питань протидії ксенофобії, расизму та антисемітизму серед вчителів загальноосвітніх шкіл, викладачів ПТУ, включаючи курси підвищення кваліфікації;
- підтримувати проекти громадських дитячих та молодіжних організацій, спрямованих на виховання толерантності;
- поширювати соціальну рекламу, яка спрямована на підвищення рівня толерантності, запобігання проявів ксенофобії, расизму та антисемітизму в Україні та провести дослідження з питань ефективності соціальної реклами; моніторинг реклами з метою недопущення проявів дискримінації та дотримання законодавства про рекламу;
- проводити ефективну просвітницьку кампанію серед іноземців, які проживають в Україні, зокрема: сприяти ознайомленню з українською культурою, організувати відвідування провідних музеїв України та курсів з вивчення української мови, проводити акції, спрямовані на формування толерантної моделі поведінки;
- залучати іноземних студентів до активної участі в студентському самоврядуванні, проводити студентські дебати з проблеми взаємин українських та іноземних студентів, мистецькі акції.

14. Сприяти удосконаленню чинного законодавства України з використанням закордонного досвіду, узагальненого в «Третій доповіді Європейської комісії проти расизму і нетерпимості» (лютий 2008 р.), в Білій книзі «Правове реагування України на злочини з мотивів упередження» (березень 2008 р.), інших. Крім того:

- розробити чіткі критерії для визначення расизму, ксенофобії, антисемітизму, які б дозволили Міністерству юстиції України проводити кваліфіковану експертизу щодо відповідності програм та діяльності праворадикальних організацій Конституції та законам України;
- внести до Програми молодіжної політики заходи, які мають на меті протидію поширенню ксенофобії. Зокрема розроблені ДІРСМ пропозиції, підготовлені відповідно до програми розвитку молодіжної політики ЄС на 2007-2013 рр. «Молодь в дії», прийнятої Європейською комісією у справах освіти і культури; доповнити регіональні програми

заходами з протидії поширенню «мови ворожнечі» в молодіжному середовищі.

15. Розробити та впровадити державну програму з протидії поширенню злочинів, скоєних на ґрунті ненависті (або доповнити існуючі програми).

16. Забезпечити проведення ґрунтовних наукових досліджень, які б дозволили виявити причини ксенофобії, расизму та антисемітизму в українському суспільстві, ступінь готовності брати участь у праворадикальних рухах, у вчиненні протизаконних дій, мотивації таких дій серед підлітків, молоді в цілому.

17. Розвивати двостороннє співробітництво з міжнародними громадськими молодіжними організаціями, державними органами іноземних країн з метою вивчення досвіду, обміну інформацією щодо практики організації роботи з молоддю з протидії поширенню правого екстримізму, застосування зарубіжного досвіду у сфері протидії проявам ксенофобії, расової та етнічної дискримінації

Дієвість вказаних ініціатив залежить від: забезпечення їх належного фінансування; здійснення моніторингу ефективності запропонованих заходів та їх удосконалення на підставі проведеного моніторингу; налагодження тісної співпраці між органами державної влади, представниками дипломатичного корпусу, іноземними громадами, правозахисними організаціями як міжнародними, так і національними, громадськими діячами та експертами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Lemke, 1995, 1.
2. «Поступ»№117 від 11липня 2003 р.
3. Новий тлумачний словник української мови, 2003.
4. http://en.wikipedia.org/wiki/New_media#New_Media_as_a_Tool_for_Social_Change
5. <http://habrahabr.ru/blog/translations/6082.html>
6. Докладніше: Томас Фридман. Плоский мир. - М., 2007. - 601 с.; Энтони Гидденс. Ускользающий мир: как глобализация меняет нашу жизнь/Пер. с англ. - М., 2004. - 120 с.
7. З матеріалів, оприлюднених Максимом Буткевичем на тренінгу з журналістами
8. Докладніше: http://xenodocuments.org.ua/hate_speech; Тетяна Печончик «Панаехалі тут!» - <http://crimea.unian.net/news/print.php?id=2952>; Олег Мартиненко Расизм та ксенофобія в Україні - нові виклики.
9. Дж. Джакобс і К. Поттер, Злочини ненависті: Карне право і політика ідентичності (Нью-Йорк, видавництво Оксфордський університет 1998), с. 11.
10. См. Р. К. Пост, Конституційні області: Демократія, Співтовариство, Керування (Штат Масачусетс, видавництво Гарвардський університет, 1995), с. 293.
11. В. Садурскі, «Расова дискредитація, психічна шкода і підтверджуюча дія», в Т. Кемпбелл і В. Садурскі (редактори.), Воля зв'язку (Англія, видавнича компанія Dartouth, 1994), сс. 77-94.
12. <http://cm.coe.int/ta/rec/1997/97r20.html>
13. Джерсїлд проти Данії, постанова Європейського Суду по правах людини від 23 вересня 1994, Серія А, № 298.
14. <http://www.article19.org/docimages/950.htm>
15. Див., наприклад, Загальні рекомендації VII (параграф. 1) і XV (параграф. 2) Комітету з усунення расової дискримінації.
16. Стаття 4 (а), ICERD.
17. Стаття 4, там же.
18. Стаття 5 (d) (viii), там же.
19. Хендісайд проти Великобританії, Вирок Європейського Суду по правах людини від 7 грудня 1976 р., Серія А, № 24, параграф. 49.
20. Додатки № 8348/78, 8406/78, 18 DR 187.
21. DR 34 (1983), с.158.
22. Додатки № 12774/87, 62 DR (1989) 216.
23. Додатки № 12194/86, 56 DR 205 (1988).
24. Див. далі, Т. Макгонагл, цитата.
25. «Молодь України: червень2007 р.» (червень-липень 2007 року). Було опитано 1800 респондентів віком від 14 до35 років в усіх регіонах України. Теоретична похибка - у межах 2%.

26. Докладніше: Жданова І., Костючок М. Про бур'ян на цвинтарях та мордобой в клубах, або Молодь і толерантність у сучасній Україні; УНІАН 19 листопада 2007 року <http://www.unian.ua/ukr/news/news-222449.html> та на сайті ДІПСМ: <http://www.dipsm.org.ua/>
27. Детальніше: <http://www.dt.ua/3000/3050/62027/>; Жданова І. Гра завжди і назавжди. - Урядовий кур'єр. 19 жовтня 2007 р. - С.10; Жданова І. Чи подолаємо ігromанію? Розв'язати проблему допоможе державна програма. - Урядовий кур'єр. 26 січня 2008 р. - С. 10.
28. Мун Ирван. Игры - не игрушка. - Профиль. - № 37 (256) - 18 сентября. - 2006. - С. 5
29. Томас Фридман. Плоский мир. - М., 2007. - с. 13
30. <http://www.khpg.org/index.php?id=1196548275&w=%EC%EE%E2%E0+%E2%EE%F0%EE%E6%ED%E5%F7%B3>
31. <http://human-rights.unian.net/ukr/detail/187784>; Евгений Минко Фабрика ненависти - <http://www.telekritika.ua/media-continent/authorcolumn/minko/2008-06-18/39056>
32. <http://youtube.com/watch?v=NzBWwq9O-Es>
33. Доладніше: <http://blogosphere.com.ua/2008/07/08/global-blogger-survey/>
34. <http://www.livejournal.com/legal/tos.bml>
35. <http://rozum.info>
36. <http://www.personal-plus.net/276/3382.html>
37. <http://human-rights.unian.net/news/print.php?id=186229>
38. <http://www.nr2.ru/kiiev/149132.html>
39. <http://observer.sd.org.ua/news.php?id=12895>
40. <http://ngo.donetsk.ua/ukrsociety/1738>
41. <http://forum.pravda.com.ua/>

ДОДАТКИ

ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ У ГАЛУЗІ ЗМІ

1. Конституція
2. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні (від 16.11.92р.)
3. Закон “Про телебачення й радіомовлення”
4. Закон “Про Національну раду України з телебачення і радіомовлення”
5. Закон “Про телекомунікації”
6. Закон “Про основні принципи розвитку інформаційного суспільства на 2007-2015 роки”
7. Закон “Про інформаційні агентства”
8. Закон “Про інформацію”
9. Закон “Про державну таємницю”
10. Закон “Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади органів місцевого самоврядування України засобами масової інформації”
11. Закон “Про доступ до судових рішень”
12. Закон “Про рекламу”
13. Закон “Про заходи щодо попередження і поступове зменшення вживання тютюнових виробів і його шкідливого впливу на здоров'я населення” (витяги)
14. Закон “Про захист суспільної моралі”
15. Закон “Про кінематографію”
16. Закон “Про боротьбу з міжнародним тероризмом” (витяги)
17. Закон “Про внесенні змін у деякі законодавчі акти України із забезпечення і безперешкодної реалізації прав людини і свободи слова”
18. Про професійних творчих працівників та творчі спілки (від 7.10.97р.)
19. Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів (від 23.09.97р.)
20. Про мови в Українській РСР (від 28.10.89р.)
21. Про авторське право і суміжні права (від 23.12.93р.)
22. Про видавничу справу (від 5.06.97р.)
23. Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення України (від 18.07.97р.)
24. Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади і органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації (від 23.09.97р.)
25. Про науково-технічну інформацію (від 25.06.93р.)

ПОСТАНОВИ КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ

Про надання статусу національної Спілки журналістів України (від 23.04.99р.)

ІНШІ ЗАКОНОДАВЧІ АКТИ

Про внесення змін і доповнень до положень законодавчих актів України, що стосуються захисту честі, гідності та ділової репутації громадян і організацій (від 6.05.93р.) Останні зміни 14.06.05

Витяг з Кодексу професійної етики українського журналіста прийнятого на X з'їзді Національної спілки журналістів України (квітень 2002 року):

Свобода слова в діяльності засобів масової інформації є одним з найважливіших інститутів демократії. Керуючись Загальною декларацією прав людини, Всесвітньою Хартією свободи преси ООН, Декларацією принципів поведінки журналіста МФЖ, Конституцією та чинним законодавством України, Кодекс професійної етики українського журналіста визначає основні морально-етичні орієнтири, яких журналіст має дотримуватися при виконанні своїх професійних обов'язків з тим, щоб його діяльність всіляко сприяла якнайкращому і найефективнішому виявленню власних творчих можливостей в ім'я утвердження добра і справедливості.

1. Головний обов'язок журналіста – сприяти забезпеченню права громадян на одержання оперативної інформації. Це зобов'язує його у своїй діяльності завжди бути об'єктивним, коректним, відповідальним за свою справу. Журналіст поширює і коментує лише ту інформацію, у правдивості якої переконаний. Він уникає неповноти або неточностей чи викривлень інформації, які могли б завдати моральної шкоди честі та гідності людини, неприпустимі з його боку недостовірні повідомлення. Журналіст відповідальний перед читачем, слухачем та глядачем.»...

4. Журналіст повинен уникати у своїх публікаціях та передачах образ з приводу національних, расових, етичних та релігійних поглядів і почуттів людей, протидіяти екстремізму та обмеженню громадянських прав за будь-якими ознаками. Водночас журналіст зобов'язаний сприяти зміцненню моральних та етичних засад суспільства, збереженню національних, культурних традицій, протистояти впливу культу насильства, жорстокості, порнографії.

5. Журналіст у своїх повідомленнях не втручається у судові справи, поки ведеться слідство, уникає характеристик людей, запідозрених у злочині, але вина яких не встановлена вироком суду, що набрав законної сили. Не виключається його право на журналістське розслідування, пов'язане з тими або іншими подіями і фактами, що мають громадське звучання і покликані захищати інтереси суспільства та особи.»...

7. Журналіст у своїй професійній поведінці не має права ставити особисті інтереси понад усе. Замовчування чи поширення ним інформації шляхом одержання незаконних винагород або подання її як такої, що містить наклеп, упередженість, необгрунтовані звинувачення, – неприпустимі.»...

ДЕКЛАРАЦІЯ ПРИНЦИПІВ ПОВЕДІНКИ ЖУРНАЛІСТА

Прийнята на II всесвітньому Конгресі Міжнародної федерації журналістів (Бордо, 25-28 квітня 1954 р.), зі змінами на 18-му всесвітньому Конгресі МФЖ (Хельсінгбор, 2-6 червня 1986 р.)

Ця міжнародна Декларація проголошена як стандарт професійної поведінки журналістів, які займаються збиранням, передачею, розповсюдженням і коментуванням новин та інформації, висвітленням подій.

Повага до істини та права громадськості на правду - перший обов'язок журналіста.

Виконуючи цей обов'язок, журналіст має завжди захищати принципи свободи під час чесного збирання і публікації новин та право на правдивий коментар і критику.

Журналіст зобов'язаний подавати інформацію, посилаючись на факти, походження яких він / вона знає. Журналіст не має ігнорувати суттєву інформацію чи фальсифікувати документи.

Журналіст має використовувати лише чесні методи для отримання новин, фотографій та документів.

Журналіст має робити все можливе, щоб виправити будь-яку опубліковану інформацію, що виявилася згубно неточною.

Журналіст зобов'язаний зберігати професійну таємницю щодо джерела інформації, отриманої конфіденційно.

Журналіст має усвідомлювати небезпеку дискримінації, якій сприяють засоби масової інформації, та повинен робити все можливе, аби уникнути поширення такої дискримінації, що базується, крім усього іншого, на расових, статевих, сексуально-орієнтаційних, мовних, релігійних, політичних чи інших поглядах, на національному або соціальному походженні.

Журналіст має розцінювати як серйозні порушення:

- плагіат;
- зловмисне введення в оману;
- наклеп, злослів'я, диффамацию, безпідставні звинувачення;
- отримання хабаря у будь-якій формі, враховуючи публікацію чи приховування інформації.

Журналісти, які гідні так називатися, мають вважати своїм обов'язком чесно дотримуватися вищезазначених принципів. У межах основного закону кожної країни журналіст має визначати в професійних питаннях сферу компетенції колег, за винятком кожного виду втручання урядами тощо.

МЕЖДУНАРОДНЫЕ АКТЫ

(ООН, ЮНЕСКО, СОВЕТА ЕВРОПЫ, СБСЕ, СНГ)

АКТЫ ООН

ХАРТИЯ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА: ВСЕОБЩАЯ ДЕКЛАРАЦИЯ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА
МЕЖДУНАРОДНЫЙ ПАКТ О ГРАЖДАНСКИХ И ПОЛИТИЧЕСКИХ ПРАВАХ

АКТЫ ЮНЕСКО

ДЕКЛАРАЦИЯ ОБ ОСНОВНЫХ ПРИНЦИПАХ, КАСАЮЩИХСЯ
ВКЛАДА СРЕДСТВ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ В УКРЕПЛЕНИЕ МИРА И
МЕЖДУНАРОДНОГО ВЗАИМОПОНИМАНИЯ, В РАЗВИТИЕ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА И
БОРЬБУ ПРОТИВ РАСИЗМА И АПАРТЕИДА И ПОДСТРЕКАТЕЛЬСТВА К ВОЙНЕ
(28 ноября 1978 г.)

Статья III

1. Средства массовой информации должны вносить важный вклад в укрепление мира и международного взаимопонимания и в борьбу против расизма, апартеида и подстрекательства к войне.

2. В борьбе против агрессивных войн, расизма, апартеида и других нарушений прав человека, которые являются, наряду с прочим, порождением предрассудков и невежества, средства информации, распространяя сведения об идеалах, стремлениях, культурах и потребностях всех народов, способствуют ликвидации невежества и непонимания между народами, осознанию гражданами одной страны нужд и стремлений других, обеспечению уважения прав и достоинств всех наций, всех народов и всех лиц, без различия расы, пола, языка, религии или национальности, и привлечению внимания к таким большим бедствиям человечества, как нищета, недоедание и болезни, содействуя, таким образом, выработке государствами политики, наиболее способствующей ослаблению международной напряженности и мирному и справедливому урегулированию международных споров.

Статья IV

Средства массовой информации должны играть важную роль в воспитании молодежи в духе мира, справедливости и свободы, взаимного уважения и взаимопонимания в целях развития прав человека, равенства прав всех людей и всех наций и экономического и социального прогресса. Они также должны играть важную роль в ознакомлении со взглядами и чаяниями молодого поколения.

Статья V

Для уважения свободы мнения, выражения и информации и для того, чтобы информация могла отражать все точки зрения, необходимо, чтобы предавались гласности мнения и оценки тех, кто считает, что опубликованная или распространенная о них информация причинила серьезный ущерб их усилиям по укреплению мира и международного взаимопонимания, развитию прав человека или борьбе против расизма, апартеида и подстрекательства к войне.

АКТЫ СОВЕТА ЕВРОПЫ

ЕВРОПЕЙСКАЯ КОНВЕНЦИЯ О ЗАЩИТЕ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА
И ОСНОВНЫХ СВОБОД 1950г.

КОНВЕНЦИЯ СЕ О ТРАНСГРАНИЧНОМ ТЕЛЕВИДЕНИИ 1989г.

РЕКОМЕНДАЦИЯ № R (97) 20 КОМИТЕТА МИНИСТРОВ
ГОСУДАРСТВАМ-ЧЛЕНАМ СОВЕТА ЕВРОПЫ ПО ВОПРОСАМ
“РАЗЖИГАНИЯ НЕНАВИСТИ” 1997г.

RECOMMENDATION No. R (97) 20 OF THE COMMITTEE OF MINISTERS
TO MEMBER STATES ON “HATE SPEECH”

Scope

The principles set out hereafter apply to hate speech, in particular hate speech disseminated through the media.

For the purposes of the application of these principles, the term “hate speech” shall be understood as covering all forms of expression which spread, incite, promote or justify racial hatred, xenophobia, antisemitism or other forms of hatred based on intolerance, including: intolerance expressed by aggressive nationalism and ethnocentrism, discrimination and hostility against minorities, migrants and people of immigrant origin.

Principle 1

The governments of the member states, public authorities and public institutions at the national, regional and local levels, as well as officials, have a special responsibility to refrain from statements, in particular to the media, which may reasonably be understood as hate speech, or as speech likely to produce the effect of legitimizing, spreading or promoting racial hatred, xenophobia, anti-Semitism or other forms of discrimination or hatred based on intolerance. Such statements should be prohibited and publicly disavowed whenever they occur.

Principle 2

The governments of the member states should establish or maintain a sound legal framework consisting of civil, criminal and administrative law provisions on hate speech which enable administrative and judicial authorities to reconcile in each case respect for freedom of expression with respect for human dignity and the protection of the reputation or the rights of others.

Principle 7

In furtherance of principle 6, national law and practice should take account of the fact that:

- reporting on racism, xenophobia, anti-Semitism or other forms of intolerance is fully protected by Article 10, paragraph 1, of the European Convention on Human Rights and may only be interfered with under the conditions set out in paragraph 2 of that provision;

- the standards applied by national authorities for assessing the necessity of restricting freedom of expression must be in conformity with the principles embodied in Article 10 as established in the case law of the Convention’s organs, having regard, inter

alia, to the manner, contents, context and purpose of the reporting;

- respect for journalistic freedoms also implies that it is not for the courts or the public authorities to impose their views on the media as to the types of reporting techniques to be adopted by journalists.

АКТЫ СБСЕ

ИЗ ЗАКЛЮЧИТЕЛЬНОГО АКТА ХЕЛЬСИНКСКОГО СОВЕЩАНИЯ ПО
БЕЗОПАСНОСТИ И СОТРУДНИЧЕСТВУ В ЕВРОПЕ 1 АВГУСТА 1975 г
ИЗ ИТОГОВОГО ДОКУМЕНТА МАДРИДСКОЙ ВСТРЕЧИ 1980 г.
ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ ГОСУДАРСТВ - УЧАСТНИКОВ СОВЕЩАНИЯ ПО
БЕЗОПАСНОСТИ И СОТРУДНИЧЕСТВУ В ЕВРОПЕ

ДОКУМЕНТЫ СНГ

СОГЛАШЕНИЕ О СОТРУДНИЧЕСТВЕ В ОБЛАСТИ ИНФОРМАЦИИ

Сравнение законодательства о средствах массовой информации в странах СНГ и Прибалтики (2007 год)

Проанализировав законодательство о средствах массовой информации в странах бывшего СССР, Институт проблем информационного права представляет сравнительную таблицу о состоянии законодательства о средствах массовой информации в странах СНГ и Прибалтики (2007 год). Нашей целью было определить уровень развития национального законодательства в этих государствах в контексте юридических гарантий обеспечения свободы массовой информации, проследить тенденции развития права СМИ, сравнить темпы и вектор развития благоприятной для свободного развития СМИ среды. Обращаем внимание, что схожее сравнение проводилось и ранее - в 2004, 2005 и 2006 гг.

Представленные результаты сравнения уровня законодательного обеспечения свободы массовой информации в странах бывшего СССР позволяют определить уровень развития национального законодательства в этих государствах в контексте юридических гарантий обеспечения свободы массовой информации, проследить тенденции развития права СМИ, сравнить темпы и вектор развития благоприятной для свободного развития СМИ среды.

В качестве критериев гарантий свободы массовой информации было выбрано наличие или отсутствие законодательных гарантий различных аспектов деятельности СМИ. Всего было отобрано пятнадцать наиболее существенных для масс-медиа вопросов: закрепление в конституции принципа свободы массовой информации; конституционный запрет цензуры; наличие в государстве закона, регулирующего деятельность СМИ, а также закона о доступе к информации, закона о телерадиовещании; наличие законодательства об общественном телевидении; наличие правовых гарантий для лицензирующего телерадиовещание органа; возможность ограничения свободы массовой информации законом о противодействии экстремизму; характер процедуры регистрации СМИ (уведомительный или разрешительный); наличие в

государстве закона о государственной поддержке СМИ; отсутствие ограничений для иностранцев на владение (учреждение) средства массовой информации; есть ли требования к языку частных СМИ (отсутствие запрета на вещание на языках меньшинств); отсутствие уголовной ответственности за клевету и (или) оскорбление в отношении граждан и, отдельно, – в отношении представителей власти и главы государства. Положительный балл присваивался в одних случаях за наличие законодательного регулирования, например, если в государстве присутствовал закон о средствах массовой информации, в других случаях – за отсутствие такого регулирования, например, когда в уголовном кодексе той или иной страны не предусматривалось ответственности за клевету. Проведение именно сравнительного анализа состояния свободы массовой информации на постсоветском пространстве позволило выявить те черты правового регулирования и фактического положения дел, которые могли оказаться скрытыми, если бы объектом исследования оказалась система СМИ только одного государства.

Как видно из таблицы, наиболее либеральное для масс-медиа законодательство имеет Грузия, за ней идут Украина, Азербайджан и страны Прибалтики. Степень свободы средств массовой информации в этих странах с точки зрения законодательного регулирования является высокой.

В группу стран, где уровень свободы СМИ является выше среднего, входят Армения и Молдавия.

Однако во всех остальных странах законодательное обеспечение свободы массовой информации недостаточно и значительно отстает от ситуации в соседних странах. Речь идет о Таджикистане, Узбекистане, Киргизии и России. Наиболее низкий уровень гарантий свободы деятельности СМИ отличает Белоруссию, Казахстан и Туркмению.

Рейтинг правовых гарантий свободы СМИ постсоветских государств

Грузия	—	13
Украина	—	11
Азербайджан	—	10
Латвия	—	10
Эстония	—	10
Литва	—	9,5
Армения	—	9
Молдавия	—	9
Таджикистан	—	6
Узбекистан	—	6
Киргизия	—	5,5
Россия	—	5
Белоруссия	—	3
Казахстан	—	3
Туркмения	—	3

Страна	Повозращение в нормал конститущии свободы масовой информации (есть +, нет -)	Запрет цензуры, содержащихся в конститущии (запрещена +, не запрещена -)	Наличие закона о фрасктах масовой информации (есть +, нет -)	Наличие закона о доступе к информации (есть +, нет -)	Наличие специальногет генераловещание, регулирующегет генераловещание (есть +, нет -)	Наличие правовых гарантии лицензирующегет органа (есть +, нет -)	Наличие закона обобщественном генераловещание (есть +, нет -)	Уведомительный характер регистрании СММ (да +, нет -)	Наличие уголовной ответственности за клевету и (или) оскорбление (есть -, нет +)	Наличие уголовной ответственности за клевету или оскорбление представителя власти (есть -, нет +)	Наличие уголовной ответственности за клевету или оскорбление Президента страны (есть -, нет +)	Ограничивает ли свободу масовой информации закон о противодействия экстремизму (да -, нет +)	Наличие Закона о господержке СММ (есть +, нет -)	Ограничение владения (учреждения) СММ иностранными лицами (есть -, нет +)	Наличие обязательных требований к языку частных СММ (есть -, нет +)	Всего баллов:
Азербайджан	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	-	-	-	10
Армения	+	-	+	+	+	+	+	+	-	-	+	+	-	-	-	9
Беларусь	-	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	-	+	3
Грузия	+	+	+	+	+	+	+ ⁵	+	+	+	+	+	-	-	+	13
Казахстан	-	+	+	-	+	-	-	+	-	-	+	+	-	-	-	3
Киргизстан	+	-	+	+	+	-	+	-	+	+/- ²	+	-	-	-	-	5,5
Латвия	-	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	-	-	+	10
Литва	-	+	+	+	+	+	+	+	-	+/- ²	+	+	-	-	-	9,5
Молдова	-	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	-	-	-	-	9
Россия	+	+	+	-	+	-	-	-	-	- ³	+	-	-	-	+	5
Таджикистан	+	+	+	+	+	+	-	+	-	- ⁴	-	-	-	-	+	6
Туркменистан	-	-	+	-	+	-	-	-	-	-	-	+	-	-	+	3
Узбекистан	+	+	+	+	+	-	-	-	-	- ⁴	-	+	-	-	+	6
Украина	-	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	-	-	11
Эстония	-	+	+	+	+	-	+ ⁵	+	+	-	+	+	-	+	+	10